

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

INTIMNÍ LYRIKA BERTY MÜHLSTEINOVÉ A JEJÍ RECEPCE

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Faktorová, Ph.D.

Autor práce: Marie Kliková

Studijní obor: Bohemistika – Anglický jazyk a literatura

Ročník: 3.

2018

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47 zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 2. 5. 2018

.....
Marie Kliková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla srdečně poděkovat Mgr. Veronice Faktorové, PhD., za čas a odborné rady, které mi poskytla během psaní této bakalářské práce, také za její pomoc při jejím vypracování. Děkuji také své rodině za podporu během psaní práce.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá básnickou tvorbou Berty Mühlsteinové. Autorka prózy a poezie, která byla známá především v druhé polovině 19. století, působila v „kruhu“ spisovatelek kolem Karoliny Světlé. Důležitou osobou v jejím životě byl také Jan Neruda, který částečně ovlivnil její tvorbu. Práce je rozdělená na dvě části. V první části představuje životní osud spisovatelky, její aktivity v Americkém klubu dam a literární činnost (v podobě kompletního bibliografického přehledu i výkladu). Poté se práce věnuje interpretaci jediné knižně vydané sbírky autorky (*Pohrobky*, 1872) a jejímu kritickému ohlasu. K získání zdrojových materiálů byly využity dostupné knižní a elektronické databáze i archivní soubor uložený v osobním fondu autorky v Památníku národního písemnictví v Praze.

Abstract

The bachelor thesis focuses on the poetic writings of Berta Mühlstein. Mühlstein was well known author especially in the second half of the 19th century. She was active in the literary circle around Karolína Světlá. She was in contact with Jan Neruda as well. Her literary and friendly contact with Neruda affected her style. The thesis is divided into two parts. The first part presents the biography of the author and her activities in the American Ladies Club. Her literary activities are described in the form of a complete bibliographic overview and commentary.

The second part of the thesis focuses on the interpretation of the single collection of poems published by Mühlstein (*Pohrobky*, 1872) and its critical reception. The work is analysed according to the book and electronic databases. To get the whole overview of the issue I used the Mühlstein's archive file from the Memorial of National Literature in Prague too.

Obsah

Úvod.....	7
1. Berta Mühlsteinová a její cesta k literární tvorbě.....	9
1.1 Vzdělání a první literární kroky.....	10
1.2 Impulsy k tvorbě, literární kontakty.....	11
1.3 Činnost v Americkém klubu dam, emancipační úsilí a jeho tematizace v literární tvorbě.....	16
2. Literární tvorba Berty Mühlsteinové.....	21
2.1 Poezie: od časopiseckých otisků k první sbírce.....	21
2.2 Próza.....	32
2.3 Ostatní tvorba a překlady.....	36
3. Recepce básnické sbírky Pohrobky.....	41
3.1 První ohlasy v tisku a okolnosti vydání sbírky.....	41
3.2 Kritické hodnocení sbírky.....	46
3.2.1 Role moderní ženské autorky–básnířky.....	46
3.2.2 Intimní lyrika jako specifický model dobové poezie.....	50
3.3.3 Mühlsteinová „ničí harmonický dojem svým realistickým vyzněním.“ Výhrady recenzentů.....	55
Závěr.....	60
PRAMENY.....	62
LITERATURA.....	66
PŘÍLOHY.....	68

Úvod

Spisovatelka Berta Mühlsteinová patří dnes k méně známým českým autorkám z druhé poloviny 19. století. Mühlsteinová, která své literární činnosti zasvětila celý svůj život, se věnovala jak prozaické tvorbě, tak tvorbě básnické. K tomu překládala díla z několika světových jazyků (Heine, Christenová). Svůj život strávila v „kruhu“ spisovatelek kolem Karoliny Světlé a Elišky Krásnohorské, s nimiž se podílela na vzniku českého emancipačního hnutí. Za připomenutí stojí především její rozsáhlá a aktivní činnost v Náprstkově Americkém klubu dam. V přátelském vztahu byla spisovatelka také s ostatními literáty, popřípadě s hudebníky. Předpokládáme, že největší vliv na samotnou autorku a její tvorbu měl především její přítel Jan Neruda, s kterým mimo jiné spolupracovala na studii o vídeňské herečce Adě Christenové. Vzhledem ke zničení velké části její korespondence je však rekonstrukce jejích osobních vztahů složitá.

Mühlsteinová byla autorkou dobově pozitivně přijímanou jak literární kritikou (z hlediska její tvorby), tak i jejím okolím. Na její beletristickou tvorbu vycházely četné recenze i další kladné ohlasy v tehdejšímu tisku, a to v nebývale hojném množství. Nicméně literárněvědné syntézy a studie se jí postupem času věnovaly již jen omezeně. Vzápětí po smrti autorky byla otištěna přednáška Marie Špindlerové (1888), která byla zaměřena na její emancipační působení, literární studii básnířce věnoval Bohuslav Čermák (1889). Další studii o autorce najdeme až v Novákové *Podobiznách žen* (1940). Poslední studii věnovanou autorce poskytl ve dvacátém století Otakar Špecinger (1984). Na autorku, a hlavně na její přínos české (ženské) literatuře, se tak do dnešní doby téměř zapomnělo, stručně o ní pojednává jen *Lexikon české literatury* (2000) nebo Martina Bittnerová (2004), která se na autorku dívá spíše z hlediska populárně-naučného jako na „mučednici lásky“.

Úkolem této práce je tedy odborně představit osobnost Mühlsteinové, její aktivity a literární tvorbu. Největší pozornost je pak věnována především tvorbě lyrické a její recepci.

Práce je rozdělená na dvě hlavní části. První teoretická část zahrnuje biografii a bibliografii. Zde podáváme stručný přehled autorčina života, neopomíjíme ani její práci a přednášky v Americkém klubu dam a další „emancipační“ činnosti, k čemuž nám pomohly dostupné studie, které se autorce věnují. Následují kapitoly zaměřené na bibliografii. Tvorba Mühlsteinové je poměrně rozsáhlá, a tak se dotýkáme zejména té

básnické. Krátce také uvádíme její prózu a ostatní tvorbu (např. překlady). V analytické části se postupně zabýváme dobovou recepcí její jediné básnické sbírky a interpretací vybraných básní. Snažíme se definovat autorčinu poetiku i to, jaký byl kritický požadavek na ženské autorky a také na dobovou tvorbu. Přibližujeme také to, do jaké míry se autorce samotné podařilo dané požadavky naplnit.

Pro zpracování práce byly kromě primární a sekundární literatury využity i dostupné elektronické zdroje. Hlavní rešerše byly uskutečněny prostřednictvím elektronické databáze Retrobi, bez které by nebylo možné recepci autorčina díla dohledat, k vyhledávání byl důležitou pomocí i knihovní systém Kramerius. Pro upřesnění autorčina života a jeho detailů a pro doložení jejích literárních kontaktů jsme provedli rovněž průzkum její pozůstalosti uložené v Památníku národního písemnictví (studována byla zejména dochovaná korespondence Bertý Muhlsteinové).

1. Berta Mühlsteinová a její cesta k literární tvorbě

V českém kulturním prostředí 2. poloviny 19. století vzrůstá počet žen, které se prosazují jako úspěšné spisovatelky.¹ Repertoár jejich tvorby je velmi široký, zabývají se prózou i poezií, píše verše vlastenecké i intimní. Mezi ně patří i spisovatelka, autorka několika básní a řady próz, Berta Mühlsteinová, mimo jiné také aktivní členka Amerického klubu dam. Životní osudy Berty Mühlsteinové byly velmi pohnuté, pro mnoho žen její doby však bohužel nijak výjimečné.

O Bertě Mühlsteinové nás podrobně informují její biografie. Podrobně ji představuje Bohuslav Čermák a Marie Špindlerová, Arne Novák, Otakar Špecinger, Martina Bittnerová. (Špindlerová 1888; Čermák 1889; Novák 1940; Špecinger 1984; Bittnerová 2004). Spisovatelčina korespondence a osobní záznamy jsou kusé, většinu osobních dopisů a věcí nechala před svou smrtí Mühlsteinová spálit. Její pozůstalost v Památníku národního písemnictví není tudíž obsáhlá. Jedná se o jeden karton, kde můžeme kromě tří menších rukopisů nalézt jen některé dopisy apod. O průběhu života autorky se dále můžeme dozvědět z několika nekrologů, vzpomínek dalších osobností, popřípadě nalézáme zmínky o autorce v jejich dobové korespondenci.

Berta Mühlsteinová se narodila ve Velvarech dne 30. července 1841 do rodiny úředníka, silničního stavitele v zemských službách, Leonarda Mühlsteina. Její matka Johanna umřela záhy několik měsíců po porodu na v té době běžnou nemoc, tuberkulózu, její nemocí tak bylo ovlivněno i novorozené dítě. Od mládí byla Mühlsteinová „*neduživá dívka, k jejíž celkové slabosti se přidala i tělesná vada.*“ (Pešatová 2000: 357). Nemoc a s ní spojená tělesná vada (pravděpodobně tuberkulóza páteře) ji provázely po celý život a vedly k její předčasné smrti.

¹Karolina Světlá, Sofie Podlipská, Eliška Krásnohorská, Teréza Nováková, Albina Dvořáková.

Její nemoci si také častokrát všímal dobový tisk, dělo se tak především v nekrolozích: „*Dopsala, dotrpěla, skončila život plný strádání, odříkání a muk, však při všech strastech plný víry v dobro, nadšení pro krásu a poesii.*“ (an. 1887a: 638). V *Květech* můžeme objevit zmínku, že autorka: „*skončila život zachmuřený chorobou a strádáním...*“ (an. 1887b: 504). I nekrolog v časopise *Lumír* podotýká značně metaforicky, že: „*stesk vznášel se nad jejím celým životem.*“ (an. 1887c: 369). Ještě v roce 1927 *Národní listy* shrnuly její protrpěný život i poezii takto: „*Jak tklivý a zádušný byl život této ušlechtilé trpitelky, takovou jest i její poezie.*“ (an. 1927: 2). A *Národní politika* ji v roce 1937 označila jako „*básniřku velmi jemného zdraví.*“ (an. 1937: 7). Zdravotní stav Mühlsteinové značně ovlivnil její tvorbu a celkové vnímání její osobnosti.

1.1 Vzdělání a první literární kroky

Mládí strávila Mühlsteinová ve Velvarech, byla vychovávána „*svědomitě svou nevlastní matkou, navštěvovala chvíli německou školu v České Lípě (kam byl otec 1847 přeložen), 1848–52 v Jiřetíně u Rumburku a pak opět v Čes. Lípě.*“ (Pešatová 2000: 357).

Její rodina po tom, co se několikrát stěhovala, zůstala v České Lípě. „*Zde v ryze německé krajině se Bertě dostalo prvního vzdělání...*“ Avšak „*jsouc od narození slabá do školy mnoho nechodila, učíc se ponejvíc doma.*“ (Čermák 1889: 73). Školní docházka a vzdělání vzhledem k vrozené nemoci přerušovaně trvaly do třináctého roku mladé dívky, kdy ji rodiče poslali: „*pro tělesnou vadu a celkovou slabost roku 1854 do známého pražského Spottova ústavu, aby se tam dlouhodobě léčila i přiměřeně vzdělávala.*“ (Špecinger 1984: 16).

Právě tamější pobyt byl pro mladou dívku velice významný. Setkání se s kulturním prostředím Prahy nadále zformovalo její osobnost i národní smýšlení, což se dělo i vlivem obou rodin, s kterými přišla do styku. Jak rodina Spottů, v jejichž ústavu se léčila, tak i její teta paní Svobodová, u které pobývala, byly velice vzdělané a zapálené pro otázky vlastenectví a poskytly jí vzdělání, jehož by se jí v České Lípě nejspíš vůbec nedostalo. Díky tomuto pobytu také mladá Mühlsteinová objevovala nové knihy a poprvé poznávala tehdejší společnost, setkávala se také s významnými představiteli české kultury. Potkala tak i Karolinu Světlou a její sestru Sofii Podlipskou. Literární historik Bohuslav Čermák, ve své studii *Berta Mühlsteinová*, reflektoval význam tohoto setkání takto: „*paní Podlipská a rodina*

Spottova mají asi největší zásluhy, že Berta Mühlsteinova stala se spisovatelkou českou.“ (Čermák 1889: 73). Navíc zmínil i fakt, že si Karolina Světlá Mühlsteinovou zamilovala. I Otakar Špecinger vyzdvihoval zejména kontakty se Světlou a její sestrou: *„Obě spisovatelky podnítily mladou Mühlsteinovou především k pilné četbě a všestrannému studiu – a zároveň i k prvním samostatným úvahám o českoněmecké problematice. Berta tu začínala promýšlet také vztahy mezi mužem a ženou – a poprvé v životě vážně narážela na sociální hlediska a rozpory.*“ (Špecinger 1984: 16). Z tohoto pobytu se nám nedochovaly žádné písemné ani jiné upomínky. Mühlsteinová v Praze zůstala do svých šestnácti let.

1.2 Impulsy k tvorbě, literární kontakty

V roce 1857 se Berta Mühlsteinová navrátila z Prahy zpět za rodinou do České Lípy, pobyt ve Spottově ústavu jí od nemoci bohužel nepomohl. Následující léta věnovala soukromému dozdělání. Začala i se svou první autorskou tvůrčí prací.

Avšak, jak upozornila Marie Špindlerová v článku uveřejněném rok po autorčině smrti: *„Chorobný organismus sám stavěl nepřestupnou hradbu mezi ní a povoláním, které by vyžadovalo vytrvalé síly fyzické, jakým jest např. úřad učitelský neb jiné zaměstnání při správě veřejné.*“ (Špindlerová 1888a: 191). Spisovatelka si pravděpodobně již dobře uvědomovala, co všechno jí její zdravotní stav znemožňuje, například to, že se nejspíš nikdy nevdá, a bude tedy rodině „na obtíž“, protože kvůli své slabosti nemůže vykonávat ani žádné náročné povolání. Zužítkovat Mühlsteinová chtěla i své vzdělání a umělecké podněty získané v Praze, a tak se obrátila k jediné možnosti, která jí zbývala, a to té, aby začala samostatně tvořit. Na tento fakt upozorňovala i Špindlerová: *„Ona nalézala v práci útěchu nad zmařeným štěstím života svého; ona z ní čerpala posilu, aby dovedla snášeti krutost osudu, tak těžce se na ni provinivšího.*“ (tamtéž: 190). Ve vztahu k hodnocení Špindlerové je nutné přihlédnout k tomu, že nese rysy značného idealismu, jenž odpovídal dobovému osvětovému a emancipačnímu duchu. Nadšení Mühlsteinové pro tvorbu vyzdvihovaly, mimo jiné, i četné nekrology: *„ač po celý svůj život byla neduživa, pracovala s nadšením a láskou až téměř do posledního dechu.*“ (an. 1887a: 638).

První literární pokusy Mühlsteinové se nedochovaly, protože je později zničila. Svou první tvorbu předčítala nejspíš jen své rodině a blízkým. Možnost publikovat jí přineslo až setkání a přátelství s redaktorkou beletristického a módního časopisu *Lada*,

Antonií Melišovou, roz. Körschnerovou: „*objevení se Bertě Mühlsteinové v literatuře české potkalo se s uznáním. Pí. Melišová–Körschnerová, jakož i zesnulý Ed. Rüffer, tehdejší spolupracovník „Politiky“, pobádali a povzbuzovali mladý talent Bertin.*“ (Špindlerová 1888a: 193).

Z Prahy ovšem neodešla Mühlsteinová navždy, město se jí stalo domovem i podruhé, a to už do konce života. Když její otec v roce 1864 odešel do penze, rodina se přestěhovala z České Lípy právě do Prahy. Začínající autorka měla možnost dostat se z maloměstského a jen omezeně vlasteneckého prostředí (v České Lípě byla v tu dobu většina obyvatelstva německá). (srov. Špecinger 1984: 26). Tak dokládá i článek samotné Mühlsteinové *Z České Lípy* (1864), který zaslala redakci *Lady*. Zde si stěžovala na nedostatečné vlastenectví místních obyvatel: „*Ze všech stran naší krásné vlasti přináší Lada dopisy o besedách, o divadle atd.; toliko z našeho města zřídka kdys cos čítáme; za tou příčinou chci i já stručnou zprávou čtenářstvo překvapit! Ba překvapit; neb co mohu psáti o městě, kde všechno německé až na slovo Česká Lípa: jest?*“ (Mühlsteinová 1864: 22). Dopis pokračuje výčtem, že se všude po České Lípě mluvilo německy. Spisovatelka se zmiňuje navíc o všudypřítomné německé trikoloře: „*Dle té trikolory můžete, milé sestry, souditi, jak mi tady je; as tak jako Vlachu v Grönlandu, Turku v Římě a Černohorcům v Cařihradě... Jak toužím býti přítomna české besedě, českému divadlu! jak si přeji hovor v kruhu českých dívek.*“ (tamtéž: 22). Mühlsteinová zde zjevně pěstovala „kult vlastenectví“, který byl českou společností u žen pozitivně přijímán a ceněn, a stylizovala se do role horoucí vlastenky (k tomu srov. Macura 2015). Vzorem jí zde mohly být její přítelkyně Světlá a Podlipská a jejich společná tvůrčí autorita Božena Němcová.

Po návratu do Prahy se Bertě Mühlsteinové znovu otevřel celý literární kulturní svět, po němž toužila, jak zmiňuje ve svém článku. Měla zde další možnosti pokračovat v sebevzdělávání a naplno začala se svou literární tvorbou. Navrátila se do kruhu vlasteneckých žen kolem Karoliny Světlé, s níž se při předchozím pobytu spřátelila. Mimo to se spřátelila také s další významnou literární osobností, a to Eliškou Krásnohorskou. O průběhu jejich přátelství se můžeme dozvědět také z Krásnohorské vzpomínek. Krásnohorská v nich zmínila i velikou důvěrnost, s níž vedla svůj vztah k Mühlsteinové, neopomínají ani její vzhled: „*Berta však osobně upoutala mou sympatii hned na první pohled. Nemohlo jinak býti. Vedle snivé krásy*

Albiny² Bertina vychudlá postavička, znepekněna vysedlými lopatkami a vpadlou hrudí, tvář chorobně bledá, smutný pohled očí zatrpkle pichlavých, které jako by komusi nebo všem vyčítaly, proč jest tak ubohá i duté zvuky jejího hlasu hluboce, bolestně mě dojímalý. Jak nejlépe jsem dovedla, projevovala jsem jí přátelství a sdílnost. Vycítila, že nejsem z tvrdých lidí, kteří jsou s to přitěžovati nešťastnému bezcitností, a přilnula ke mně plnou důvěrou, svěřujíc mně i nejintimnější své stesky a tužby... Za dalších let svých Berta mě již nevyhledávala, uchýlivši se v jiné kroužky, než s kterými jsem se stýkala.“ (Krásnohorská 1920: 395). Důkazem jejich vzájemného přátelství je i dopis, který zaslala Krásnohorská Mühlsteinové. Ten je dostupný v Památku národního písemnictví. Krásnohorská v dopise žádala Mühlsteinovou, aby se podílela na nově vznikajícím almanachu,³ pod svou žádost se podepsala jako: „*hluboce Vám oddaná přítelkyně.*“ (Krásnohorská 1873). (Dopis přikládáme v 8. příloze).

V sedmdesátých letech, kdy Mühlsteinová tvořila již aktivně, se nadále stýkala s mnoha významnými osobnostmi té doby. Rodina Mühlsteinové se právě v tuto dobu spřátelila s Janem Nerudou, s nímž mohla autorka probírat svou tvorbu. Špecinger uvedl jejich vztah takto: „*Jan Neruda ctíl Bertu Mühlsteinovou a vždycky ji bral v ochranu. Plně si také vážil jejího díla. Značnou roli tu ovšem hrály jeho časté návštěvy u Mühlsteinových, kdy se dokonce dvořil nejmladší dceři Miladě.*“ (Špecinger 1984: 75). O jejím osobním životě se, mimo vzpomínek, můžeme dozvědět zprostředkovaně z korespondence lidí, kteří ji zmínili, například právě Nerudy či Světlé. Neruda, jak uvedl i Špecinger, nám v jednom z jeho dopisů uchoval další popis Mühlsteinové: „*B. je chudinka. Je rachitická, droubnounká, churavá. Žlutá pleť, těžký dech svědčí, že trpí, nepokojně bludné oči, stále sem tam šlehající, přišpičatělá, často křečovitě si zahrávající ústa svědčí o vnitřním žáru a živé letoře. Takto je rozumná a chápavá, právě proto ale, že má úsudek svůj, často si z ní tropí smích.*“ (tamtéž: 74). I četné nekrology vyšlé po smrti autorky nám také můžou připodobnit její povahu: „*Tichá a skromná povahou, v nevelkém kruhu své působnosti vyplnila Berta Mühlsteinová svůj úkol životní nejkrajnější měrou: U všech, kdož ji znali, ušlechtilá a ryzí její mysl zůstavila milou vzpomínku.*“ (an. 1887d: 650).

² Albina Dvořáková–Mráčková byla taktéž spisovatelka.

³ Pravděpodobně později vydaný „památník“ *Národ sobě*, ve prospěch Národního divadla red. J. Nerudy, vydala Umělecká Beseda (1880). Nicméně příspěvek Mühlsteinové jsme neobjevili.

Popisy Mühlsteinové se většinou podobají, s dalším nám může posloužit Bohuslav Čermák 1889: 76, z něhož je pak patrný fakt, že ho přebírali další autoři biografíí (pro srovnání například Bittnerová 2004). (Fotografie autorky viz 4. příloha).

Detailnější vhléd do osobních i literárních vztahů Berty Mühlsteinové by nám mohla poskytnout osobní korespondence. Autorka ji však, i s dalšími spisy, nechala spálit před svou smrtí, jak už jsme podotkli na začátku kapitoly. Motiv spálení může být jen předmětem dohadů, ačkoliv první pořadatel autorčiny pozůstalosti Bohuslav Čermák soudil, že příčinou „*byla nejspíše tajemství srdce.*“ (Čermák 1889: 75). I ze vzpomínek Elišky Krásnohorské, která měla s Mühlsteinovou důvěrný vztah, víme, že spisovatelka měla mnohá tajemství: „*Vycítla, že nejsem z tvrdých lidí, kteří jsou s to přitěžovati nešťastnému bezcitností, a přilnula ke mně plnou důvěrou, svěřujíc mně i nejintimnější své stesky a tužby. Kéž s ní klidně dřímají neprozrazeny!*“ (Krásnohorská 1920: 395).

Jak jsme již zmínili, pozůstalost Mühlsteinové v Památníku národního písemnictví není nijak obsáhlá a zásadně nové prameny k životu a literární tvorbě autorky v ní nenalezneme. Jedná se jen o jeden karton archiválií. K dispozici jsou zde například dva autorčiny autografy, 3 kusy policejního předvolání a k tomu se vztahující opis z trestního rejstříku Mühlsteinové. Naleznout zde můžeme pouze tři rukopisy autorky: *Stíhání paní českých pro Bílou horu* (nevytištěno, s poznámkou, že se jedná o plánovaný článek do novin), povídku *Šípek* (objevila se v dobovém tisku) a *Upomínku na návštěvu Bílé hory* (osobní nevytištěné vzpomínky autorky, ty jsou obsahově nejrozsáhlejší, jedná se o 15 menších stran). Z korespondence je v PNP uchováno 17 přijatých dopisů. Ty se svými tématy dotýkají převážně tvorby autorky, žádostí o její příspěvky, popřípadě honorářů. Odesílatelé dopisů byli například František Šimáček (6 dopisů), ale i Jan Neruda a Eliška Krásnohorská. Nachází se zde jen jediný dopis, který psala Mühlsteinová sama. (Detailnější a kompletní soupis věcí z PNP uvádíme v příloze č. 3). Podle Čermáka se autorčina pozůstalost nacházela v torzovitém stavu již v době, kdy ji po smrti Mühlsteinové přijímal k uspořádání: „*Rukopisná pozůstalost dostala se nám v chaotickém stavu do rukou.*“ (Čermák 1889: 78). Zmiňuje přitom i větší množství věcí z pozůstalosti, například nevytištěné básně, které dnes

v archivním fondu PNP bohužel nejsou k dispozici.⁴ Pravděpodobně se všechny rukopisy nedochovaly i z dalších, již neznámých důvodů. Život a literární kontakty Berty Mühlsteinové lze tedy rekonstruovat jen obtížně.

O významu Mühlsteinové, jakožto kulturní i literární osobnosti, nicméně znovu svědčí dobové nekrology, které obléty tehdejší tisk po její smrti. Dohledali jsme 11 nekrologů, které se objevily jak v beletristických časopisech, tak v časopisech nebeletristických.⁵ Většina z nich stručně shrnula její život a tvorbu. Nekrology ji uváděly rovněž jako „*básnířku a spisovatelku českou*“ zasluhující uznání jako „*pilná pěstitelka beletrie*.“ (an. 1887e: 308). Například *Květy* v nekrologu připomínaly tvorbu autorky (lyrickou i prozaickou), navíc přisuzovaly autorce trvalé místo v české literatuře, které si svou tvorbou vydobyla: „*spisovatelka, která cituplnými lyrickými básněmi a novellami pojistila sobě v literatuře naší místo trvalé*.“ (an. 1887b: 504). Časopis *Lumír* pak ve svém nekrologu charakterizoval Mühlsteinovou zejména jako „*českou básnířku*“ (ne prozaičku) a dodával, že: „*česká literatura ztratila v ní vzácně nadanou lyrickou básnířku a cituplnou vypravovatelku*.“ (an. 1887c: 369). *Zlatá Praha* uvedla i autorčino čestné místo mezi ženskými spisovatelkami: „*Mezi našimi básnířkami získala si velmi čestného místo hned svým prvním vystoupením*.“ (an. 1887d: 650). V textech nekrologů nebyla opomenuta spisovatelčina literární činnost ani její aktivita v otázce ženské emancipace: „*kruh našich vlasteneckých žen (ztratil) jednu ze svých nejušlechtilejších a vlasti nejoddanějších družek*.“ (an. 1887c: 369). Navíc Mühlsteinové aktivity byly připomínány také v roce 1889, když byla odhalena pamětní deska na rodném domě spisovatelky ve Velvarech. Na tuto akci „*bývalý klub amerických dam v Praze, jehož horlivou účastnicí zesnulá byla povždy, zaslal věnec s trikolorou*.“ (an. 1889: 201).

⁴ Část pozůstalosti rodiny Mühlsteinů je uložena také v SOkA Kladno, jedná se zejména jen o rodinné dokumenty apod. Další korespondence Mühlsteinové převážně z roku 1873 se také nachází v Muzeu Uherského Hradiště.

⁵ *Světozor, Lumír, Květy, Svobodný občan, Ruch, Moravská Orlice, Národní politika, Literární listy, Zlatá Praha, Pražský týdeník, Hlas národa*, viz prameny – Nekrology.

Nekrologů, si povšimnul i Bohuslav Čermák, který je nicméně kritizoval za chybné uvedení spisovatelčina data narození⁶ a za hrubé nedocenení významu Mühlsteinové: „*Četné nekrology, o nichž zmíniti se záhodno, drženy celkem vřele, což důkazem, že Berta Mühlsteinova těšila se hojně sympatií...*“, nicméně „*Celkem z chudých nekrologů vysvítá, že Berta Mühlsteinova ani co básnířka, ani co vypravovatelka čelné místo v literatuře naší nezaujala.*“ (Čermák 1889: 76). To, že si dobový tisk hojně všimal smrti autorky je však nesporné, jako celek mohou nekrology sloužit coby svědectví o dobovém vnímání autorky, její tvorby a jejího života.

1.3 Činnost v Americkém klubu dam, emancipační úsilí a jeho tematizace v literární tvorbě

Jak ukazují dobové nekrology a další zmínky v časopisech, jméno Berty Mühlsteinové se v dobovém kontextu nevázalo jen na její literární tvorbu. Její přínos spočíval i v aktivní účasti na kulturním životě v Praze a v hnutí za ženskou emancipaci.

Berta Mühlsteinová se pohybovala, jak už jsme zmínili, v kroužku Karoliny Světlé, Sofie Podlipské a Elišky Krásnohorské a spolu s nimi patřila k zakladatelkám českého ženského hnutí a emancipace. Její význam v knize *České ženy 19. století* (1999) takto posuzuje historička Marie Neudorfová: „*V kontextu ženského hnutí 60. a 70. let byly tyto čtyři spisovatelky nejvýznamnější. Svou aktivitou i psaním účinně přispívaly k sebezpoznání české společnosti a k budování pevných organizačních a osvědčených základů českého hnutí.*“ (Neudorfová 1999: 96).

Mühlsteinová byla aktivní především během 60.–70. let 19. století. Právě významnosti šedesátých let si všímá i Neudorfová a klade do nich první počátky emancipačních snah: „*Začátky emancipace na českém území habsburské monarchie souvisely s uvolňováním poměrů tehdejší politiky. Počátek šedesátých let je právem považován za zrod organizovaného a široce pojatého ženského hnutí.*“ (tamtéž: 52).

Emancipace a vlastenectví českých žen se odráží i v tvorbě Mühlsteinové. Jmenujme například otázku vlastenectví českých žen v jejím vůbec prvním publikovaném fejetonu *Fotografie vlastenek* (1864) a článek *Ženy a vlastenectví* (1873).

⁶ Viz: „*postrádajícíce však dílem správných, zvláště pak obšírnějších dat životopisných a literárních, nemají pro nás ceny, jakou bychom jim rádi přiřknuli.*“ (Čermák 1889: 76). Čermák to vysvětluje tím, že si v mnoha redakcích opsali chybu z Urbánkovo *Naučného Slovníku*. (tamtéž: 73).

Ve svých prózách se pak zabývala vztahem muže a ženy.⁷ Tvorbu spisovatelka uveřejňovala v řadě tehdejších ženských beletristických časopisů. Aktivně se účastnila i dalších činností spjatých se ženským hnutím (podrobněji Špecinger 1984: 30–38).

Od roku 1865 spojila své emancipační úsilí s aktivní působností v Náprstkově Americkém klubu dam. Americký klub dam (dále jen AKD) byl první český ženský vzdělávací spolek. Jeho úkolem bylo „*nabídnout členkám takové vzdělání, aby získaly nejen vědomosti, ale i sebevědomí, aby se tak v případě potřeby dokázaly samy o sebe postarat a nebyly odkázané na milost okolí. Kromě vzdělání se zakládající členky dohodly na charitativní činnosti jak pro nemocné a postižené, tak i pro školní mládež a na podpoře akcí pro blaho národa a pokroku.*“ (Secká 2011: 135). Ženy díky AKD měly možnost se nadále vzdělávat, jezdilo se například i na rozličné exkurze i výlety. Mohly také podporovat chudé. Vymýšlely se také různé, společností velice oceňované, dobročinné akce, při kterých mohly členky vybírat na charitativní účely apod. Mühlsteinová byla nejen jednou ze zakládajících členek tohoto klubu, ale i jeho jednatelka. Její další činnosti, které pro klub vykonávala, byly rozsáhlé. Co je však důležité je to, že v AKD poprvé sama přednášela. (srov. Neudorflová 1999: 52–65).

Vzhledem k velkému množství tehdejších přednášek, které se odehrávaly pod záštitou AKD, se nedozvíme, kolik přednášek Mühlsteinová odpřednášela. Ve vymezení přesného počtu přednášek Mühlsteinové se liší i názory autorů, kteří ji v této souvislosti zmiňují. Publikace Mileny Secké – *Americký klub dam* (2012), která shrnuje historii i aktivitu AKD, zmiňuje tři přednášky Mühlsteinové v letech 1866 a 1869. Poprvé Mühlsteinová vedla přednášku s názvem *Postavení žen v různých dobách a u různých národů*. V roce 1869 se jednalo nejspíš o dvě přednášky *Duševní znovuzrození ženy* a *Ukázka ze spisu paní Lacoste*. (Secká 2012: 103, 141). Špecinger uvedl další nejmenované přednášky v roce 1866 a 1867, které se zabývaly vzděláním a samostatností žen, jak vyplývalo z jejich konceptů, jež měl nejspíš dostupné. (Špecinger 1984: 34–35). Arne Novák v *Podobiznách žen* (1940), popsal aktivní činnost Mühlsteinové v tomto klubu a její dvě přednášky o ženské otázce. (Novák 1940: 177).

⁷ Například. *Vlasti a Tobě!* (1886), *Manfred* (1874), *Eva* (1878).

Zmínku o přednáškách Mühlsteinové nalezneme i v tehdejšímu tisku, jehož pozornosti se Americký klub dam těšil: „*V novinách Občan byl 1. prosince 1868 uveřejněn dlouhý článek vypočítávající všechny akce Amerického klubu dam za rok 1868. Mezi třiceti pěti přednášejícími byly také tři ženy – Sofie Podlipská, Berta Mühlsteinová a Klemňa Hanušová.*“ (Neudorfllová 1999: 56). Toto shrnutí je důkazem, že i mezi muži, přednášejícími na různá témata, se samy emancipované ženy, společně s Mühlsteinovou, aktivně ujaly možnosti přednášet. Utvrdily tímto svou emancipační činnost a snahu dokázat, že i ony mohou být vzdělané a plně vlastenecké.

K vlastenecké otázce, kterou se ženy také, jak bylo samozřejmostí pro toto období, zabývaly, se vztahuje také událost, kdy se i přes zákaz vydaly ženy z AKD do Bílé Hory, v den bělohorského výročí: „*Americký klub dam přichystal roku 1867 k bělohorskému výročnímu dnu korporativní pouť ve smutečných šatech. Vojta Náprstek však byl policií varován, že akce bude přísně potlačena a slečnám i paním věc vymlouval... Avšak některé slečny se přeci jen i přes varování pokračovat.*“ (Špecinger 1984: 41). A tak opravdu 8. listopadu navštívily ženy z AKD Bílou Horu, mezi nimi byla i Mühlsteinová. Nedaleko letohrádku Hvězda pověsily na strom věnec se stuhami, mimo jiné s nápisem „*Vlasti nedáme Ti skonati*“. I když byly v tu dobu všude kolem hlídky, zůstaly vlastenky nepovšimnuty. „*Proto hned druhého dne přinesly Národní listy o statečných vlastenkách pochvalnou zprávu. Teprve se tím dostaly policejní orgány na stopu. Došlo ihned k vyšetřování, rozsudku a celému dalšímu dramatickému průběhu zpočátku naprosto nepodstatné aféry...*“ (tamtéž: 42). Spustilo se tím probírání celé aféry v tisku, ženy se postupně od akce distancovaly, nebo jim byl uložen trest. Do většího povědomí čtenářů se tak opět, díky tisku, dostala Sofie Podlipská i Berta Mühlsteinová. (Bittnerová 2004: 55; Špecinger 1984: 39–44). Špecinger se také zmínil, že Mühlsteinová v reakci na tuto událost vypracovala *Upomínku na návštěvu Bílé hory v listopadu 1867* (Špecinger 1984: 42), práce nebyla otištěna, dosud se nachází v PNP. Mühlsteinová ve svém rukopisu vzpomínala na průběh celé výpravy na Bílou horu i přípravy na ni. Například popsala to, jak si ženy nechaly zhotovit stuhu s nápisem „*Vlasti nedáme Ti skonati*“, každou půlku u jiného tiskaře (zřejmě proto, aby se na nápis nepřišlo). Dále se zabývala i tím, jak o události zpravil tisk, připomínala, že některé z novin chybně informovaly o nápisu na stuze. Navíc vyzdvihovala fakt, že aféra nabyla

nebývalého ohlasu, povšiml si jí například i italský tisk: „*Časopisectvo si toho povšimlo, nebylo takřka listu, který by se byl záležitosti tou neobíral, i italský jeden list to přinesl a Humory si nás pilně brávaly za terč svých vtipů.*“ (Mühlsteinová [nedatováno]: 15). V jejím rukopise nechybí ani popsání výslechy u policie, odsouzení k 24 hodinám vězení, i mlčenlivost, kterou musela přislíbit otcí, protože v té době, jak sama připomíná, bylo pro ženu ostudou být odsouzená. Mühlsteinová dále vzpomínala na to, že nakonec ženy zaplatily jen pokutu. V PNP se dokonce nachází také opis z trestního rejstříku autorky, který si vyžádala, aby se mohla odvolat proti odsouzení. Hlas samotné autorky pak může být i důkazem o jejím vlastním vlasteneckém zápalu. Ten zazníval v nevydaných vzpomínkách takto: „*Pýcha naplňovala mou duši, že si vláda všimá tak nepatrné osoby, jak já, a že jí to lhostejno není, ukážu-li nevoli k ní, jak to v rozsudku znělo.*“ (Špecinger 1984: 42).

Počátkem let sedmdesátých můžeme vysledovat ještě jednu aktivní snahu Mühlsteinové a ostatních autorek. Několikrát se v tehdejší dobovém tisku *Květy*, *Národních listech* i v dalších časopisech objevilo *Provolání k paním a dívkám českomoravským*, pod kterým jsou podepsány vzdělané ženy té doby, mezi ně opět patří i Mühlsteinová, Podlipská a Světlá.⁸ V *Provolání* se nejdříve emancipované ženy vyjadřovaly k situaci ohledně možností vzdělání, uplatnění a postavení žen. Načež vyzývaly k založení spolku, který by se tímto problémem zabýval. Následovaly další výzvy, např. k členství, založení záložny, „poptávarny“ po práci pro ženy apod. Na ukázkou přikládáme část *Provolání*, které se objevilo v *Květech*: „*Nížepsané, puzeny stejným citem k spolusestrám, kterým jest ohlížeti se po samostatné výživě své i rodin, sešly se za úmyslem, možná-li tu uleviti. Že jsou cesty k samostatné výživě ženské namnoze obtížny, časem až nemožny, zakusila každá soucitná pozorovatelka... Zde může toliko spolek, svorně a svědomitě řízení, konati službu tu posvátnou: pomáhati totiž těm, kdož jsou pomoci té potřebny. Měl by spolek takový pro začátek na starosti zřízení obchodnicko-průmyslové školy a jiných kursův učebních...*“ ([kolektiv žen] /*Provolání*/ 1871: 30). V komentáři, který připojila redakce *Květů* pod článek se

⁸Jednalo se zejména o lednová–únorová čísla.

Například: *Provolání k paním a dívkám českomoravským*, *Národní listy*. 1871. 11(21). 3. 22/1.

Provolání k paním a dívkám českomoravským, *Svoboda*. 1871. 5(2). 48. 25/1.

Provolání k paním a dívkám českomoravským, *Květy*. 1871. 6(4). 30. 26/1.

Provolání k paním a dívkám českomoravským, *Květy*, příloha *Ženské listy*. 1871 6(2), 5. (únor).

můžeme dozvědět, že sama redakce považovala toto téma za důležité, a pro tento důvod *Provolání* otiskla. Úsilí žen tehdy opravdu vedlo k vytvoření *Ženského výrobního spolku*. Ten byl pod vedením Karoliny Světlé, v dalších letech také Elišky Krásnohorské. Díky tomuto spolku byla později založena první obchodně-průmyslová škola pro dívky, která umožnila vzdělání mnoha českých dívek. (Neudorfová 1999: 66–67).

Aktivní účast Mühlsteinové na českém emancipačním hnutí byla jistě důležitá, autorka se významně podílela na utváření podmínek pro vzdělání mladých dívek, činnosti Amerického klubu dam atd. Její přínos emancipaci navíc potvrzuje i tisk o desetiletí později, například v roce 1937, kdy na Mühlsteinovou v *Národní politice* vzpomínali jako na „*první z hlasatelek feminizmu a emancipace*.“ (an. 1937: 7). Významnost Amerického klubu dam v životě Mühlsteinové historička Neudorfová pak shrnuje takto: „*Sama pro svůj život prožila v prostředí Amerického klubu dam životní filozofii vyznávající práci a skromný život*.“ (Neudorfová 1999: 95).

2. Literární tvorba Berty Mühlsteinové

Berta Mühlsteinová se zpočátku věnovala poezii, v dalších letech svého života psala i prózu, nevynechala však ani krátké úvahy, v nichž se věnovala různým otázkám, například ohledně vztahu muže a ženy.⁹ Psala výlučně česky, i to může svědčit o jejím vlasteneckém zápalu.

Jak již bylo řečeno, první verše, zlomky tvorby či črty se nedochovaly, ať už je na vině spálení, které autorka nařídila před tím, než zemřela, nebo je zničila již dříve. Podle pátrání Špecingera si Mühlsteinová některé náčrty „*uschovala, aby je později předělala, například povídku o Božím těle.*“ (Špecinger 1984, o tom také Bittnerová 2014).

V následující kapitole se pokusíme podat přehled autorčiny tvorby, kterou členíme na oblast poezie, prózy a ostatních prací. Zaměříme se více na poezii, která je předmětem této práce. Pro sestavení bibliografického přehledu byla využita dostupná sekundární literatura (Čermák 1889, Špecinger 1984, Bittnerová 2014), oporou nám byl rovněž *Lexikon české literatury* (2000) a elektronická databáze Retrobi. (Kompletní bibliografický přehled uvádíme v 1. příloze).

2.1 Poezie: od časopiseckých otisků k první sbírce

Poezii Berta Mühlsteinová publikovala v řadě tehdejších časopisů. Časopisectví bylo od druhé poloviny devatenáctého století již značně rozvinuté i různě zaměřené. Mühlsteinová svou poezii uveřejňovala téměř ve všech důležitých beletristických časopisech této doby, jako byly například *Lada*, *Květy*, *Lumír*, *Ženské listy*, *Světlozor*. Se svou poezií se podílela také na almanaších *Ruch*, *Slavia* i *Kytice*. Později některé verše uveřejnila ve své jediné knižně vydané sbírce poezie s názvem *Pohrobky*, jejíž recepci se budeme zabývat dále.

Vůbec první verše začínající spisovatelky můžeme objevit v roce 1862 v *Ladě*. Největším impulzem pro mladou vlastenku, ostatně tak jako pro celý český národ v té době, bylo úmrtí Boženy Němcové. V druhém čísle tohoto ženského vlasteneckého časopisu proto můžeme objevit její první báseň, nazvanou příznačně *Boženě Němcové*. Báseň je naplněná žalem nad smrtí velké spisovatelky a velmi konvenčně naplňuje

⁹ *Fotografie vlastenek* (1864); *Dramatická umělkyně a spisovatelka* (1871); recenze na *Chudobky* = básně Albiny Dvořákové–Mráčkové (1871).

tradiční model vlastenecko-romantické oslavné básně. Němcová se zde stává ideálním vzorem tvůrkyně i české vlastenky: „[...] *Třpytící v oku se slza / Zvěstuje Ti, jak milovaná jsi byla. / Drahá nám povždy co žena, znajíc líbezné pěti. / Dražší co Češka, zdařilá dcera své vlasti. / Zachvěl se, zatruchlil nad časným hrobem Tvým národ, / Oplakávati mu jest výtečnou básničku – Češku! / Opustila jsi sestry, nestačila Ti jich láska...*“ (Mühlsteinová 1862: 18).

Inspirace, kterou Mühlsteinová našla právě u osobnosti Němcové, mohla být impulsem pro tvorbu dalších vlastenecky laděných básní, i pro emancipaci žen, o kterou Mühlsteinová usilovala. Význam básně jako jistého manifestačního aktu, ve smyslu přihlášení se k češství i k literární tvorbě, dokazovaly i nekrology Berty Mühlsteinové, když připomínaly její první báseň v *Ladě*, kterou autorka „*vystoupila na veřejnost literární.*“ (an. 1887g: 2). Špecinger však zdůrazňoval, že první otištěná báseň Mühlsteinová se nesetkala s velkým uznáním, podle jeho zjištění „*byla Bertě zaslána rada z redakce, že její básničku uveřejnili, ale aby se učila nadále češtině.*“ (Špecinger 1984: 22).

Další báseň *Zvuky srdce*, pod níž už byla autorka plně podepsaná,¹⁰ uveřejnila až o rok později, taktéž v *Ladě*. Opět zde zaznívá téma velké lásky k vlasti. Jak bude patrné, toto téma se objevovalo i v dalších básních autorky po celou dobu, kdy aktivně tvořila. V básni *Zvuky srdce* promlouvá žena, která si přeje, aby se stala mužem, a díky tomu lépe dokázala svou lásku k vlasti. Chce, aby jako muž rozzařovala „*jiskru lásky k vlasti v plamen*“ i v ostatních lidech: „*Kdybych byla mužem, sílala bych blesky / v srdce těch, co lhostejné tak patří, / kterak jejich bratří věnují své síly / naší vlasti a našemu blahu. / Chtěla bych tu jiskru, co jim v prsou dřímá, / jiskru lásky roznítiti v plamen, / v plamen živý, aby srdce jejich / pro vlast a pro národ plápolalo...*“ (Mühlsteinová 1863a: 37). Touha být mužem vyslovená v básni souzní s pozdější emancipační snahou a činností autorky značně paradoxně.

V *Ladě* následovala ten samý rok v září další báseň s názvem *Píseň*, jejíž mluvčí je opět žena. Ta je naplněná něžnou láskou a obrací se tentokrát ke krajině, jež odráží obraz milého, právě ten v závěru kraluje v jejím srdci: „*Jaká to podivná / Voda ve rybníčku? / vidím tam obraz tvůj můj zlatý hošíčku. / Jaké to podivné stromečky v lese jsou? / Jméno tvé vyslovím, / ony se zachvějou. / Jaké to podivné / na nebi*

¹⁰ Autorka se pod první báseň podepsala jen jako „Berta M.....ová“, což může svědčit o skromnosti i úmyslu začínající spisovatelky. (srov. Bittnerová 2004: 45; Špecinger 1984: 20–25).

hvězdičky? / Lesknou se, smějí se / jako tvé očičky. / A jaké podivné / srdce to v těle mám? / že ty v něm králuješ / jako Bůh sám a sám?“ (Mühlsteinová 1863b: 142). Tato báseň signalizuje jistou proměnu poetiky Bertý Mühlsteinové. Opouští vlastenecké téma a reflektuje kriticky pozitivně přijatý typ lyriky produkované Vítězslavem Hálkem ve *Večerních písních* (1858). Společnými rysy jsou tu jak motivy vřelé lásky a intimní, jarní naladění básní, tak i jazyk. Z hlediska jazykového pak Mühlsteinová, stejně jako Hálek, užívala řadu deminutiv (ptáček, hvězdičky), navíc jsou podobně vystavěny i verše.

Autorka se poté na téměř dva roky s básněmi odmlčela. V této pauze psala prózu, krátké povídky a črty pro *Ladu* i jinam. Teprve v roce 1865 se v pátém ročníku *Lady* navrací její jméno znovu ve spojení s poezií. Autorka tam uveřejnila své další tři básně, z nichž je znát opětovné rozšíření její poetiky. V dubnu jednu s názvem *Píseň*.¹¹ Tato je ještě optimisticky naladěná, autorka v ní znovu po Hálkově vzoru oslavuje jarní přírodu a vytouženou lásku: „*A dal-li Pánbůh stromu květ / a ptáčkům zpěvným háje / a vlnadnou růži včelince / z níž slad'ounký med ssaje; / a dal-li Pánbůh zemi máj / a andělíčkům nebe / a milým svatým věčný ráj – / dal mně miláčku, Tebe.*“ (Mühlsteinová 1865a: 60). Mühlsteinová na Hála navazuje i z hlediska žánru, užívá stejně jako on píseň.

Báseň ze září s názvem *Po věky věků* je k *Písni* v prudké opozici, objevuje se v ní strach z věčnosti a nekonečna. Motiv tohoto strachu se mísí s vyhoceně romantickými motivy zmařené lásky a smrti, poetika Mühlsteinové se nám tak rozšiřuje o temnější vyznění: „*'Po věky věkův!' jak to slovo děsí! / Vzduch hrobový nás náhle ovane; / a krev ustydá proudící se v žilách / a hrůzou srdce tlouci přestane. // 'Po věky věkův!' věčné, věčné žití, / nám nekonečná kyne blaženost; / leč duši pojme strach před nekonečným / a divá zmocní se jí zoufalost. // Neříkej nikdy, že jsi věčně moje, / 'po věky věkův' nikdy nevyslov: / dost na tom, kocháš-li tak dlouho, / až tělo klesne v chladný, temný rov.*“ (Mühlsteinová 1865b: 131). Zároveň s tím přichází do její poetiky ironizující linie.

Poslední báseň zveřejněná v *Ladě* pro rok 1865 byla znovu pojmenována *Píseň*.¹² Avšak tentokrát se jedná o báseň vlastenecky naladěnou. Autorka v ní vykreslila obraz idylické krajiny, ovšem tentokrát nevévodí jejímu srdci

¹¹ Není to totožná báseň s tou, kterou poslala do *Lady* v roce 1862.

¹² Taktéž není totožná s básněmi, které byly uvedené pod stejným názvem.

láska k milému, ale šlechetná a nefalešná láska k vlasti: „[...] ,*Vlast jediná že láska má!*‘ / *A stromové se zachvěli, / by dále to zas šuměli, / i ptáčků sbor to sladce pěl, / že slastí růže rozechvěl / a z hory vycházela zvěst, // že šlechetná to láska jest, / a spěchá vlnka klokotá: / ,Že láska ta mne nezklamá!*“ (Mühlsteinová 1865c: 146).

Na počátku 70. let se básnířka navrátila opět s poezií, a to rovnou v několika dalších časopisech. Roku 1868 se dostalo jméno Mühlsteinové i do *Květů*, v dubnovém čísle jejich třetího ročníku proto můžeme objevit její krátkou báseň *Přání*. V témže roce ještě zveřejnil časopis *Světazor* její další drobnou básničku *Jezero*. Poté následují dvě krátké básně, které vytiskl časopis *Praha* v roce 1869: *Bez loučení* a *Bez zjevné známky*, tyto básně se pak i s několika dalšími objevily v její básnické sbírce *Pohrobky* (1872). Dalším plodným rokem je i rok 1870, kdy Mühlsteinové nejmenom vycházela tvorba v *Květech*, přesněji krátká báseň *Tichá mluva* v březnovém čísle, v červnu v jejich příloze *Ženské Listy* báseň *Fantasie*. Básně rozmanitě tematizují milostné motivy. Například *Tichá mluva* vypovídá o tom, co všechno o nevyslovené lásce prozradilo tělo milované bytosti: „*Sivé jenom oči, málo ke mně shlédly, / a přec mě zrádně z klidné dráhy svedly. // Bledé jenom rtíky, mlkly když se chvěly, / a přec nad slovem jako strážce bděly. // Tiché jenom líčko, zřídka jen se rdělo, / a přec tak mnoho, mnoho povědělo...*“ (Mühlsteinová 1870a: 99). *Fantasie* pak hovoří o lásce tajné a nevysloveném obdivu k protějšku (tato báseň byla také zařazená do pozdější básnické sbírky).

Autorsky se také Mühlsteinová v tomto roce podílela se svými třemi básněmi i na druhém ročníku almanachu *Ruch* (1870).¹³ Jednalo se o básně *Šedivý vlas*, *Na jaře*, *Odpověď*. V *Šedivém vlasu* lyrický subjekt oslovuje „bledého hochu“ a přemýšlí nad tím, proč jsou jeho vlasy šedivé, pátrá po tom, co bolestného se v jeho životě mohlo stát: „Ty nemluvíš, i zastřen / je utrpením den: / do srdce sněhy padly, / na hlavu mlha jen.“ (Mühlsteinová 1870b: 116).

V básni *Na jaře* se kupodivu neobjevuje láskyplný motiv, ale motiv hoře a zoufalství i motiv smrti. Do protikladu se klade představa jarního slunce, které má tak jako každé jaro vzbudit nový život, a jeho paprsků dopadajících i na němé hroby a mrtvé srdce, které se už nikdy neprobudí: „Pozasvitlo jarní slunce, / svítilo na mladý pažit, / svítilo na němé hroby / a na siré srdce mrtvé. // Pozasvitlo slunce jarní, / ozdobilo květy, pažit / oživilo němé hroby – / nezbudilo srdce mrtvé.“ (Mühlsteinová 1870c: 118). Uvedené motivy pak prohlubuje i poslední báseň almanachu *Odpovědi*, kde romanticky „padlý“ hrdina upozorňuje bledou a jistě nevinnou dívku na svou temnotu v srdci, přímo ji před láskou, kterou k němu chová, varuje. Mühlsteinová zde propojila existenciální motivy s láskou.

Paleta básnických postupů, reflektovaných Mühlsteinovou, se tak *Odpovědi* rozšiřuje o další paralelu. K Hálkovi přistupuje Neruda a jeho básnické motivy ze *Hřbitovního kvítí*. Básnický subjekt v *Odpovědi* se vyjadřuje k intimní sféře s pro Nerudu typickou stylizací lyrického subjektu, tedy jeho promluvu charakterizuje „ironizující linie, v níž se básnický subjekt skrýval za maskou cynika“ (Haman 2010: 167). Mühlsteinové báseň zní takto: „Ty krásná bledá dívko, / nehledej písni proud, / do hlubin srdce mého / nepřej si nahlédnout. // Tvé žití jasné nebe. / v něm záře sterých hvězd, – / ó neptej se kde stíny, / kde tma a bouře jest. // Znáš pustý, mrtvý hřbitov? / takým je žití mé: / svadlé jen věnce, kříže / a žádné naděje. – // Ty krásná, bledá dívko, / kochej se v lásce své, / nech závoj srdci mému, – / věř, není vábivé.“ (Mühlsteinová 1870d: 117).

¹³ Tyto tři básně byly zařazeny i do sbírky *Pohrobků*.

S Nerudou pojí Mühlsteinovou i téma smrti, hřbitova a hrobu. Celkově je ale báseň spíše polemikou. Nerudův cynik je muž, který zesměšňuje nesmyslné dívčí konání za účelem vynucení lásky, svůj intimní vztah a svou úlohu v něm ironizuje: „*Láska shořela jak tenká svíce, / která ve průvanu zaplála, / řek jsem jí, že necítím nic více, / ona hloupě pro to plakala. // Zaštkála, že obecně již ví se, / že jsem u jiných již býval dareba, / pravila, že jistě utopí se, / že jí více žití netřeba. // Rozběhla se a já osel za ní, / moh jsem klidně zůstat seděti, / o utopení že ani zdání, / moh jsem tenkrátě již věděti.*“ (Neruda 2015: 41). V Mühlsteinové *Odpovědi* cynik varuje dívku před svým „nevábným“ srdcem. Jak vidíme, lyrika Mühlsteinové se v almanachu *Ruch* zřetelně intimizovala, zároveň o ní můžeme soudit, že se blížila více romantické tradici české literatury, jak ji však modifikoval básnický okruh májovců (májovci „*navazovali na K. H. Máchu pocitem rozervanosti, „puklého srdce“, nenaplněných tužeb.*“ (Haman 2010: 166). Autorka ve svých básních zařazených do almanachu *Ruch* reflektovala poezii Vítězslava Háalka, navíc, jak jsme ukázali, reagovala i na některé básně Jana Nerudy.

S tvorbou Mühlsteinová nadále pokračovala hojně po celá sedmdesátá a osmdesátá léta. Roku 1871 se její jméno objevilo opět v *Květech*. Přispěla s básněmi v červencovém čísle – *Na jaře*¹⁴ a *Ptáčkům*. Obě básně jsou prodchnuté jemnou lyrikou, oslavou jara, touhou po dálkách, nechybí ani vlastenecký tón. *Květy* nicméně nejsou jediným polem působnosti autorky v té době, a tak se objevila i její jedna báseň s názvem *Ranní pohřeb*, která je oproti básním jarním opačně laděná, v prvním ročníku *Osvěty, listech pro rozhled v umění, vědě a politice*. V *Osvětě* se jméno Mühlsteinové opět objevilo vedle Háalka a Nerudy, s jejichž poezií se Mühlsteinová evidentně vyrovnávala. *Ranní pohřeb* zobrazuje pohřeb dívky, která spáchala sebevraždu, zdánlivý romantický tón je ale v transpozici k realistickému zobrazení: „*Uvadlé kvítko zakopali v kout, / že samo žití zastavilo proud. / Nesli ji zrána mlčky na hřbitov / a hrubou plachtu dali za příkrov. / Nesli ji beze zvonů hlaholu / kněz žádný nepožehnal mrtvolu...*“ (Mühlsteinová 1871: 378). Realistický diskurz je nesen především sociálním motivem – hlavní postavou je chudá dívka, která si sama vezme život. Báseň nám může ale také svými motivy – skřivanem, který pěje „Requiscat“ a lípou, která kropí zem namísto kněze, připomenout opět Máchovo intermezzo Máje, kde

¹⁴ Opět se jedná o jinou báseň, ovšem pod stejným názvem jako má ta v almanachu *Ruch* (1870).

příroda Vilémovi vypravuje sama pohřeb: „*Strom větvemi jen zbožně zašustěl, / a malý skřivan „Requiscat“ pěl, / svým květem lípa pokropila zem, / a nebe rosou měkké jámy lem. / Bez slzí, nářku, písni hlaholu, / spouštěli ve hrob chudou mrtvolu...*“ (tamtéž: 378). Ve fázi, kdy autorka popisuje pohřeb, však svůj styl obrací k syrovějšímu vyjádření, navíc používá takřka naturalistická slova: „*chudá mrtvola*“. Tím více pak vynikne sociální aspekt básně, na který upozorňuje: „*Ospalý hrobník o rýč podepřen / zíval jsa ze snů záhy vyrušen. / i lál té chásce, která povždy zlá / dřív plodí hříchy, potom smrt si dá / Pak stále bruče do ruky rýč vzal / a hbitě jámu zakopat se jal...*“ (tamtéž: 379). Sociální aspekt básně přibližuje Mühlsteinovou opět Nerudovi. Oproti němu básni chybí ironizující linie. Pro srovnání HK: „*Na pokrývce ovetšelé / věnec z myrty leží, / od věnce pak bílá stuha / letmo s vozem běží. // ‘Koho vezeš? Děvče? Hocha? / Dej mu pánbůh nebe.’ / ‘Starou pannu!’ – ‚Ach to jiná! / Necht’ ji v zemi zebe.*“ (Neruda 2015: 46).

Rok 1872 se pak nesl ve znamení jen dvou básní – *Na ssutinách* a *Smutná hvězda*, které se objevily v *Květech*, tentokrát v příloze *Ženské listy*. Pro autorku a její básnickou tvorbu byl však tento rok tím nejvýznamnějším, vyšla jí její první a jediná sbírka básní pod názvem *Pohrobky*. Špecinger shrnul okolnosti vydání sbírky a její význam slovy: „*A tak jedním z nejdůležitějších mezníků v životě a tvorbě Berty Mühlsteinové se stal rok 1872. Tehdy vydali Th. Mourek a F. A. Urbánek její básnickou sbírku Pohrobky. Byla to autorčina první samostatná edice a zároveň její jediná kniha veršů. Erotické motivy, příroda, láska, vlast a humanita jsou tu jemnou, citlivou formou zhuštěny do pouhých šedesáti čtyř stránek... Pohrobky vyvolaly zcela nečekaný ohlas.*“ (Špecinger 1984: 57–58). Detailněji se recepcí této sbírky budeme věnovat v následující kapitole.

V roce 1873 se spisovatelka opět podílela na almanachu *Ruch*, respektive jeho třetím ročníku. Zařadila sem své básně s názvy *Předtucha*, *Píseň*, *Paprsek*, *Klášterní Zahrada*, *Mezi nebem a zemí*. Podle Špecingera redaktor „*J. R. Nejedlý tehdy psal ‚básnířce Pohrobek‘, aby přispěla do nového almanachu Ruch svými pracemi, neboť ‚usnesli jsme se na tom, aby...ony síly, jichž jména již znamenitým leskem na obzoru literatury naší se skví, co možná nejčtetněji zastoupeny byly, a mezi síly takové dovolujeme si v přední řadě i Vás počítat. A tak vedle básní J. V. Sládka, Svatopluka Čecha a dalších přinesl III. Ročník Ruchu i Bertu Mühlsteinovou.*“ (Špecinger 1984: 59). To dokládá i dopis z pozůstalosti autorky v PNP, Nejedlý

skutečně psal autorce to, co uvádí Špecinger, prosil Mühlsteinovou o příspěvní do almanachu: „*Ráčila jste nám laskavě připověděti, že byste nám ještě někde svými vzácnými pracemi svými pro letošní ‚Ruch‘ přispěla... přicházíme Vás za laskavé poslání nám ještě některých ct. příspěvků prositi.*“ (Nejedlý 1873). (Dopis viz 9. příloha). Stejně básně i ve stejném pořadí se objevily taktéž roku 1876 v souboru *Kytice*, který nese podtitul *sbírka básní Omladiny českoslovanské*. Poté Mühlsteinová publikovala už jen svou jednu báseň *V bálové síni* v *Ženských listech*, a to roku 1874. V básni je popsán opuštěný plesový sál, jenž autorka parabolicky propojuje s obrazem přírody, zatímco se probouzí nový den, noční bál plný milostného vzrušení je u konce. V závěru je vznesena otázka, zda city, které ples vzbudil, jsou stejně prchavé, nebo naopak stálé: „...*Útržky roucha – lesklé fábory – / pomněnky, růže, jež napájel dech / [...] / A tam u sošky zůstal viset lem / bílého šatu, když tu dívka v spěch / se uhnula jak laňka z obory. / [...] // Bálová síně! ráje mladosti! / Zdaž jak tvé květy – jak tvých světél zář / i vzniklých nadějí uhasne kmit? [...]*“ (Mühlsteinová 1874: 2).

Po této básni nastala v básnické tvorbě autorky pauza na dva roky. Špecinger uvedl, že se Mühlsteinová od roku 1873 začala věnovat spíše próze: „*Ve druhém ročníku Tetína publikovala Berta [ještě] verše Tak neopouštěj mně a zejména studii Ženy a vlastenectví, která vzbudila značnou pozornost. Znamenala však zároveň jakýsi přechod od poezie k próze, neboť od té doby Mühlsteinová téměř přestala psát básně – a mimo odborně zaměřených fejetonů a článků se soustředovala především na psaní povídek, románů a novel. K veršům už se uchylovala jen výjimečně.*“ (Špecinger 1984: 60). Podle našich zjištění se ale jméno Mühlsteinové objevilo v souvislosti s poezií ještě jednou v letech 1876–1878. (srov. Čermák 1889: 77). Ačkoliv nepublikovala tolik básní jako doposud, je vidět, že i tyto další dva roky byly tvůrčí a její básnická činnost se utlumila spíše postupně.

Hned v roce 1876 můžeme ve *Světozoru* nalézt jednu z delších básní s názvem *Pohled do budoucna*. Tato báseň je už více epická, vypráví osud neznámé dívky. V čase, kdy „*je mlhavo a podzim / i dušiček všech den*“ se lidé navracejí na hřbitov. (Mühlsteinová 1876: 586). „*Obcházejí si hroby, / tu, tam se zastaví / a známého když najdou, / vřele jej pozdraví. // Na hroby kladou věnce: / světélek třpytný lesk / má nahraditi mrtvým / bol upřímný a stesk.*“ (tamtéž: 586). Na scéně hřbitova se pak objevuje „*sličná dáma*“ s malou dcerou. Její dítě se zastaví u „*rovu, / jenž prázden je všech zdob.*“ (tamtéž: 586).

Dcera se ptá své matky: „*Kdo zde as odpočívá?*“ (tamtéž: 586). Ta nad hrobem zemřelé neznámé „pěvkyně“ vypráví její trudný osud: „*Zde odpočívá, / praví / a slza vchází v hled, / ,Zde odpočívá dívka, / jež znala písně pět. // Když v době první lásky / mne krutý jímál žal; / zvuk její písně pouze / mi těchu, sílu dal. // Ó znala lidské srdce / a každý jeho spor, / bouř, která doburácí, / němý, tichý vzdor. [...] Zpívali její písně / ji neznal nikdo víc. [...] zemřela v chudobinci, / několik tomu let.*“ (tamtéž: 586). Báseň má nakonec vyznění ještě smutnější, protože na hrobě, kam matka s dcerou položily svíčku i její „*tenký sloupek shas.*“ (tamtéž: 586). Čímž zemřelá zůstává znovu v zapomnění. Mühlsteinová se v této básni navrátila k zobrazení hřbitova, s ním spojeným tématem smrti a nešťastného osudu i sociálních motivů. Znovu se tak, jak jsme podotkli u předchozích básní, přibližuje naladěním své tvorby Nerudovi. Pro srovnání úryvek z *Hřbitovního kvítí*: „*O Dušičkách ročně konají se / u zemřelých drahých návštěvy, / a kdo nezná živých žádných přátel, / u mrtvých tu sobě uleví...*“ (Neruda 2015: 15). Doplňme, že i Neruda použil motiv dítěte na hřbitově, ačkoliv tento motiv dále rozvedl jako kritiku společnosti: „*Na hřbitově drobné hoše / za maminkou prozpěvuje, / bezstarostně po náhrobcích / lehkou nohou poskakuje / [...] Pověry ty lidu svaté, / jsou to myslí pouhé vidy? Či snad uctivost to k zašlým? Nebo pocit vlastní bídy?*“ (tamtéž: 23). Mühlsteinová v básni oproti Nerudovi využila více smutné i poetické motivy, navíc jako kdyby ona sama zde nahlížela na svůj budoucí osud, jak může naznačovat i název básně.

Pět dalších básní Mühlsteinové můžeme objevit i v roce 1877, vycházely například v *Koledě*, *Lumíru* i *Světozoru*. Jsou to tyto básně: *V šeru*, *Vzdal se*, *Píseň*, *Pravé jaro*, *V Chuchli*. Spisovatelka pokračovala i následující roky, například v *Almanachu pro mládež českou a slovanskou* taktéž s názvem *Kytice*, kde můžeme objevit její *Ukolébavku*. Dále uveřejnila své básně v *Koledě*, i když už jen dvě: *Obraz pravé ženy* (1878) a *Půlnoční stíny* (1880). Obě básně jsou poměrně rozsáhlé a do určité míry přinášejí i obměnu autorčina stylu. Epická složka je totiž posilněna, a namísto realistického prostoru se posouváme do fantaskní říše snů a dávných pověstí či legend, které mají až hororovou podobu. V půlnoční době přichází se spánkem zvláštní přízraky mrtvých a milého, kterým se mluvčí brání: „*V době noční, vše když kolkolem / kleslo tiše do náručí spánku, / když i umlk' večerního vánku / svůdný šepot, – když se lunin svit / loudí oknem, teskným plápoem / na nebi když těká hvězdný třpyt, / v dumném šeru tajuplné doby / moji mrtví opouštějí hroby. // Krokem volným, hledem*

zmrtvělým / podél dveří loudají se němě / k mému loži, zrakem hledí ke mně.“ (Mühlsteinová 1880: 564). V *Obrazu pravé ženy*, začínajícím veršem „*Podivný sen mou duši zaujal.*“ se mluvčí básně stala hradní paní, po rytířském vzoru se jí klaněli a družili všichni muži, ona ale odmítla lásku panoše, a proto se stala netvorem: „*Aj, otroku, tak spolu nehrajem. / Já nechci znáti lásky slat' i hoře! [...] Kam oko sahá panovnicí jsem, trůn nenahradíš / tváře růměnem // Pojednou utkví v zrcadle můj hled. / Co vidím v něm [...] Podivný netvor zřím za lesklou stěnou, / je to můj obraz – nejsem více ženou! // A temný slyším promluvit hlas: „Jen pokora a jemné myslí chvění dodává kouzel, půvabu a krás. Bez lásky žena nikdy ženou není.“ (Mühlsteinová 1878: 139).*

Poslední báseň Mühlsteinové, která vyšla v časopise, byla otištěná až v roce 1886, a to v *Lumíru*, pod názvem *Jaro přišlo náhle*. Můžeme se opět setkat s autorčíným zpracováním motivu jara, stejně jako na začátku její tvorby, ovšem s tím rozdílem, že jaro je zde už oslavováno jako „*posel boží*“, který přináší změnu do smutné krajiny. Chybí spojení s vlastenectvím nebo láskou tak jako v básních předešlých. Autorka zmínila jen to, že „*jaro zbavuje stesku*“. Báseň zní takto: „*Jaro přišlo náhle, plny touhy / čekala je luka, čekal je už sad, / vody šuměly: „Nám čas je dlouhý, / naše břehy zdobí pahejl pouhý / nikde něžné kvítí, holé větve všad‘ [...] Jaro přišlo náhle – posel boží – / s jásotem se každý moci jeho vzdal, / změnilo na pířka hroty hloží, / zavítalo blahem k chorých loží, / rozsívalo radost zaplašilo žal...“ (Mühlsteinová 1886: 171).¹⁵*

Verše Bertý Mühlsteinové se dočkaly velkého ohlasu, některé z nich byly dokonce zhudebněny Františkem Kavánem.¹⁶ (Špecinger 1984: 56, 68). To dokládá i útlá knížka písni aktivit a her pro děti: *Hry a písně dětské*, 1868, která se nalézá v osobním fondu Mühlsteinové, v pozůstalosti v PNP. Zhudebněné Františkem Kavánem byla slova Mühlsteinové pod názvem: *Veselé dítky, Potok a Píseň společná* (viz 11. příloha). S Františkem Kavánem si autorka i dopisovala. V jednom z dopisů jí Kaván dokonce prosil o zaslání dalších veršů, které by mohl zhudebnit: „...*Odpust'te, že Vám následkem své churavosti teprve dnešního dne vzdávám své nejvřelejší díky*

¹⁵ Uvedený přehled není úplný. Poezii se Mühlsteinová věnovala i pár let před svou smrtí. Z dostupných zdrojů nelze zjistit, o jaké se přesně jednalo tituly, zda byly někde publikovány či zůstaly jen v rukopise. Během svého života publikovala autorka rovněž pod pseudonymem Splítek. (takto uvádí Špecinger 1984: 68).

¹⁶ Hudební skladatel.

za laskavé zaslání Vašich roztomilých básniček. Těším se z toho, že mi bude lze číslo 2. 3. a 5^{té} nápěvem zaopatřiti.¹⁷ Kdyby Vás to neobtěžovalo, drahocenná slečno, mohla byste mi ještě některé z Vašnostiných prací laskavě zapůjčit. Možná, že bych snad ještě více látky našel, která by se pro hudbu hodila...“ (Kaván 1867). (Dopis přikládáme v 10. příloze).

Podle Čermáka v pozůstalosti Mühlsteinové, kterou měl k dispozici, a z rukopisných básní v ní zbylých, by bylo možné usuzovat, že autorka plánovala novou básnickou sbírku: „*Odlišivše čistopisy od makulatury a také poesii od prosy, našli jsme na různých lístkách, obsahující jednotlivé básně číslice, z čehož se jaká na rudimenta nové sbírky souditi dalo... Vše jest posud nehotové, lístků pro tisk málo a čemuž se opravdu diviti, opisy básní uveřejněných scházejí naprosto, takže rukopis vykazuje veskrz básně neznámé staršího i novějšího data.*“ (Čermák 1889: 78). Uveřejnění další sbírky však bylo přerušeno smrtí, jak uvádí i Čermák, ten přispěl alespoň výpisem a charakteristikou nalezených básní: „*Obsahem jsou pozůstalé básně nejvíce erotické, jako na př. ‚Upomínka‘, ‚Neceluj‘, ‚Maně‘, ‚Jemu‘, ‚Tvůj úsměv postrádám‘, ‚Když jsem šla kolem‘, ‚Tvůj hlas‘, ‚Nehezky‘, ‚Vítaná‘, ‚Ty – jediný‘ a ‚S bohem bud‘!*“ (Čermák 1889: 78). Čermák také ve své studii přidal „*nahodile*“ dvě básně *Otázku* a *Povzdech*, které sám ocenil, a doufal tím v jejich další otisknutí. Jak už jsme zmínili, rukopisy těchto básní se ve složce PNP bohužel dnes nenacházejí.

¹⁷ Pravděpodobně se bude jednat o ty tři zhudebněné a uveřejněné v knížce *Hry a písně dětské*, 1868, odpovídala by tomu i datace dopisu – únor 1867.

2.2 Próza

Prozaická tvorba Berty je poměrně obsáhlá. V souvislosti s ní můžeme jmenovat například úvahy, krátké fejetony, ale hlavně románovou tvorbu a povídky, které vycházely i knižně. Právě ty se v době působení Mühlsteinové těšily velkému zájmu u „něžného pohlaví“, důkazem nám mohou opět být dobové nekrology, například časopis *Ruch* zhodnotil její prozaickou tvorbu takto: „*Berta Mühlsteinová, spisovatelka česká, známá nejširšímu obecenstvu svými jemnocitnými novellami.*“ Avšak také dodal, že: „*Povídky její nejsou velkého stylu, ani nejsou dílem hlubokého ducha, avšak jsou psány s citem, dobrý vkusem a mají veliké přívržence v kruzích našich paní a dívek.*“ (an. 1887ch: 426). Jednotlivé tituly uvádíme podrobně v příloze práce, v rámci kapitoly se zmíníme pouze o nejvýznamnějších dílech. Stejně jako u poezie byla prozaická tvorba Berty Mühlsteinové publikována v řadě tehdejších beletristických časopisech.

„*S prosou, které větší část života svého věnovala, počala spisovatelka téměř tak záhy jako s poesí.*“ (Čermák 1889: 216). Roku 1863 Mühlsteinová publikovala svou první práci s názvem *Poklad*, tak jako u počátků poezie byla spjatá s beletristickým časopisem *Lada*. Špecinger ji hodnotí jako „*jemnou humoresku, [v níž] nalézáme výrazné regionální či autobiografické prvky.*“ (Špecinger 1984: 24). Humoreska byla následována dílem, které autor spisovatelčiny monografie nazýval pohádkou či alegorií, *Zakletý Slavík*. Text měl podle Špecingera velký ohlas (podrobněji tamtéž: 22–25). Vzápětí se také „*v listárně Lady objevila také příznivá výzva: ‚Sl. M. v Č. Lípě: Očekáváme od Vás brzy nějaký příspěvek. ‚ A zanedlouho dokonce upomínka: ‚Což odpočívá Vaše péro?‘. Pro Bertu to znamenalo nečekaný úspěch. Redakce takhle jen zřídka kdy naléhají – a jestli-že už, pak jenom na vyzrálé tvůrce. Ovšem Berta nezpychla. Uveřejnila pouze některé drobnosti – a chystala se k větší a společensky angažované práci. Avizovali ji už počátkem roku 1864, kdy v Ladě otiskla článek o poměrech v České Lípě.... Nemohla také pochopit, proč se Češky poněmčují, nenaplňují česká divadelní představení apod.*“ (tamtéž: 26). Článek o poměrech v České Lípě byl v *Ladě* zařazen v rubrice *Feuilleton*. Právě fejetony zabírají v Mühlsteinové tvorbě také značné místo a zaslouží si bližší zkoumání.

Mezi fejetony patřil i další autorčin článek s názvem *Fotografie vlastenek*, který Špecinger specifikoval jako „*satiricko kritický fejeton.*“ (Špecinger 1984: 27). Mühlsteinová v něm cílila na čtenářky, jejím námětem byl vztah současných žen k vlastenectví, které zábavně kritizovala jako v zásadě falešné: „*Na oko se arcí zdá,*

že naše dívky jsou vřelou láskou k vlasti nadchnuty; ale zkoumáme-li je bedlivěji, shledáme, že ten plamen v jejich nadrech je jen umělý – přetvářený. Seznala jsem všelijaké druhy vlastenek a chci vám je vypočítat.“ (Mühlsteinová 1864: 171). Mühlsteinová předložila celkem čtyři druhy falešných vlastenek, první: „zdaleka vypadají jako vlastenky, z blízka ale jako lhostejné nevzdělané dívky, které nejsou s to ducha povznést nad povrchnost. Jinak jsou ale dobrého srdce a jako všechny Češky vtipné a bystrého rozumu, a byly by vlastenkami, kdyby o ně někdo pečoval.“ (tamtéž: 172). Druhé jsou: „Češky a vlastenky ze špekulace [střídají totiž své podoby dle toho, jací se jim naskytnou nápadníci]... Z těch se stanou jen tenkrát dobré Češky, když uloví vlastence za muže.“ (tamtéž: 172). Třetí jsou: „dívky žijící v docela německém městě a nevynikají ani duchem, ani krásou, ani bohatstvím. – chtějí tedy pozornost obecnstva jiným způsobem na sebe obrátit.“ (tamtéž: 173). A čtvrté, které se stanou „vlastenkami z lásky.“ (tamtéž: 173). Zejména pro to, aby si mohly vzít bohatého Čecha za muže. Mühlsteinová se jako autorka před literární veřejností uvedla právě fejetonem, který byl v její době důležitým útvarem, neboť již „na počátku šedesátých let se počal výrazněji formovat jako progresivní způsob literární komunikace, jako žánr nesoucí typické příznaky moderní doby.“ (Tureček 2007: 53). Fejeton máme spojený především s Nerudou, který se s Mühlsteinovou přátelil, jak jsme podotkli v předchozí kapitole. Neruda tak mohl autorce být cenným zdrojem inspirace a rad (toto téma by zasluhovalo hlubší prozkoumání, které přesahuje rozsah naší práce). Moderní (tj. Nerudou realizované) bylo u Mühlsteinové především uchopení fejetonu jako útvaru, který plní různé funkce: „estetická funkce není pro fejeton funkcí prvořadou, stejně jako funkce informativní. Konstantně přítomná je funkce sociálně integrační-diferenciační, daná již vytvářením čtenářstva fejetonu jednotlivých listů, popřípadě jednotlivých autorů; výraznější podobu dostává v okamžiku, kdy fejeton odráží společenská napětí. Přednostními funkcemi fejetonu jsou ovšem funkce zábavná a formativní.“ (Tureček 2007: 39).

V roce 1871 pokračovala Mühlsteinová ve své tvorbě s pojednáním *Dramatická umělkyně a spisovatelka*, které bylo uveřejněno v příloze *Květů – Ženských listech*, Mühlsteinová se v článku opět zabývala postavením ženy – spisovatelky, která oproti dramatickým umělkyním vzbuzuje: „*nedůvěru u pohlaví svého nenávisť a úsměšky u pohlaví druhého, nesmí dokonce za odporučení; naopak jí jest zdvojnásobněnou skromností v chování a mluvě prositi jaksi za odpuštění, že se osmělila stát spisovatelkou.*“

(Mühlsteinová 1871: 25). Mühlsteinová kritizovala, že na ženy, jakožto spisovatelky, byl kladen požadavek skromnosti, což v protikladu právě dramatická umělkyně nemusela řešit, právě naopak spíše jen ona se mohla těšit pozorností okolí oproti spisovatelce.

V článku Mühlsteinová propojila svou prozaickou činnost se svou emancipační aktivitou, jako svůj vzor ženy v roli spisovatelky zmínila francouzskou autorku George Sandovou. Podle Špecingera se tím Berta Mühlsteinová „*jednoznačně přihlásila ke kruhu májovému, s jehož představiteli se potkala na stránkách almanachu Máj. Směr, který zastávali, znamenal změnu proti vlastenecké romantice.*“ (Špecinger 1984: 29). V roce 1873 pak Mühlsteinová uveřejnila ještě v časopise *Ruch* svůj další článek, který se dotýkal znovu vlastenectví a žen, *Ženy a vlastenectví*.

Mühlsteinová uveřejňovala svou další prozaickou tvorbu hlavně během 70.–80. let 19. století, kdy se přiklonila spíše k povídkám. Za nejvýznamnější a nejzdařilejší považoval Špecinger prózu z roku 1874 s názvem *Manfred*, která se objevila ve *Světozoru*. (tamtéž: 60–61). Další prózy se postupně objevily snad ve všech beletristických časopisech i novinách té doby. Jmenujme například *Lumír*, *Květy*, zejména jejich přílohu *Ženské listy*, *Posla z Prahy* apod. Tento fakt potvrzoval i Čermák ve své studii: „*spisovatelka byla vyjma rok 1884 stále činnou, přispívajíc do různých časopisů, novin i kalendářů, buď prosaickými, buď poetickými pracemi.*“ (Čermák 1889: 75).

Sbírkky povídek i samotné romány pak autorce vycházely knižně v knižnici *Libuše*, kterou zajišťovalo nakladatelství Františka Šimáčka, čehož si opět všiml dobový tisk: „*v posledních letech přinesla „Libuše“ od Mühlsteinové řadu pěkných povídek.*“ (an. 1887h: 2), případně: „*Hlavním střediskem literární činnosti Berty Mühlsteinové byla však Libuše, kde zesnulá vydala několik cyklů povídek.*“ (an. 1887d: 650). Celkem se jednalo o čtyři vydané knihy, dle *Lexikonu české literatury*

to jsou *Povídky, novely a arabesky* (1880) následované románem *Na březích řeky Nežárky* (1882), poté ještě jedna sbírka povídek *Nové povídky* (1883) a nakonec román *Vlasti Tobě* (1886). (Pešatová: 2000: 357). Ten byl vrcholem její románové tvorby: „*částečně autobiografický román zachycoval české vlastenecké snahy v poněmčeném Liberci*“ (Neudorflová 1999: 96). Pro svou prozaickou tvorbu byla v tu dobu Mühlsteinová velice známá. Z hlediska kvality prózy byla však autorce vytýkána značná idyličnost, což reflektoval například Jan Neruda, který se věnoval v *Národních listech* v roce 1879 autorčiným *Povídkám, novelám a arabeskám*. Autorce radil, že by se měla více věnovat realitě: „*chcem-li stručně vytknout známku jich charakteristickou, musíme říci: jsou vesměs zajímavý invencí svou, hladky svou formou a myšlenkově povznešeny nad všednost. Sáhne-li slečna do života reálného, zdvihne je reflexí svou na obzor vyšší; beře-li za základ ideál, hledí ho smířit se skutečností a dokazuje, že není nedostupný. Má ušlechtilou opravdovost a také dost jasného rozmaru pro situace nejrozdílnější. Odporúčujem sbírku tu každému a přejem vydavatelce, aby mohla svazky další vypravít co nejdřív.*“ (Neruda 1966: 87). (Zajímavé je, že *Národní listy* pak ještě v roce 1927 zařazovaly její prózu k „*lepším pokusům a začátkům české prosy zábavné.*“ (an. 1927: 2).

Neruda se tedy ukazuje nejen jako přítel Mühlsteinové, ale také jako její pozorný recenzent a literární rádce. Všiml si hodnot jejích povídek i jejích vyznění. Mühlsteinová se však o příklon k realističtějšímu vyznění, které Neruda požadoval, nepokusila. Tohoto faktu si povšiml také Arne Novák, který se ve svých *Podobiznách žen* vyjadřoval kromě k Mühlsteinové i k uskupení kolem almanachu *Ruch*. V jeho rámci vyzdvihoval Elišku Krásnohorskou, která podle jeho soudu příkladně naplnila ruchovský literární program: „s přísným svědomím uměleckým, s životnou opravdovostí chtějí tito mladí poetové vzkřísiti vůdčí myšlenky probuzenecké. Z básniček byla ten úkol pouze výmluvná pěvkyně citové a volní energie Eliška Krásnohorská.“ (Novák 1940: 118). Většího uznání, než v poezii dosáhla Mühlsteinová u Nováka v próze, která však není hodnocena v žádném ohledu jako realistická: „Dívčí svět vylíčila upřímně, světě, s kouzlem naivnosti a v jarních náladách... stala se Berta Mühlsteinová miláčkem dívčího čtenářstva.“ (tamtéž: 119). Potenciál, který ve své próze měla, tak podle Nováka nenaplnila. Je však patrné, že se svou prózou Mühlsteinová zdaleka přesáhla tvorbu básnickou. O tomto, i o ohlase tehdejších čtenářů, může svědčit také to, že se i po smrti autorky dočkaly její povídkové i románové knihy dalšího vydání v různých edicích. (Bittnerová 2014: 60; Špecinger 1984: 63, 82–86).

2.3 Ostatní tvorba a překlady

Mühlsteinová se věnovala článkům (fejetonům) v řadě časopisů, jak jsme zmínili výše. Část svého života také věnovala studiím pro Americký klub, společenské pozornosti se těšily její tamní přednášky, ty byly shrnuté v přechozí kapitole. V dobovém tisku ale můžeme nalézt i jednu její recenzi na sbírku básní *Chudobky* Albiny Dvořákové, kterou poskytla *Ženským listům* v roce 1871. Kriticky tam s osobním pohledem hodnotila Dvořákové zdařilou sbírku.

Čermák ve své studii 1889: 75, mimo jiné upozornil, že v roce 1873 se Mühlsteinová „zabývala horlivě myšlenkou vydat almanach vynikajících básniček všech národů v převodu českém. Četná korespondence,¹⁸ zachovalá z té doby, svědčí o její pili a úsilovně k tomu snaze, však podnik, jenž ji nejspíše s Addou Christenovou

¹⁸ Tato korespondence se už PNP nenachází, mohlo by se jednat o dopisy z roku 1873, které má uložené Slováké muzeum v Uherském Hradišti viz: <http://www.badatelna.eu/fond/167680/>.

seznámil, v nívec se rozplynul, čehož upřímně želeli.“ (Čermák 1889: 25). K vydání almanachu nedošlo. Avšak dokazuje to její znalost tehdejších cizích autorů, což může dosvědčit i článek samotné Mühlsteinové *Dramatická umělkyně a spisovatelka*, který jsme zmínili již v přehledu prozaické tvorby. Autorka v článku tak neopomenula ani George Sandovou: „*Žádný pisatel životopisu George Sandové nepomine podotknout, že kouřila cigarety.*“ (Mühlsteinová 1871: 26). Zmínila také Germaine de Staël spisovatelku a „*předchůdkyni George Sandové.*“ (Otto 1905: 1027).

Vzhledem ke svým znalostem jazyků také Mühlsteinová zahraniční autory překládala. Věnovala se řadě překladů z angličtiny, němčiny i francouzštiny. Můžeme jmenovat například díla básníků Henricha Heineho nebo Jeana Jacquese Rousseaua, dramatika Eugena Scribea (dramatik) a vídeňské herečky Addy Christenové. V pozůstalosti měl k dispozici překlady i Čermák: „*v básnické pozůstalosti nalézáme již jen překlady z Beránger, Heineho, Lenau, Rückerta, Addy Christenové a J. G. Fischera...*“ navíc uvedl i: „*překlady vážnější dramatik Scribeových.*“ (Čermák 1889: 216). Jejich rukopisy se však do dnešní doby nedochovaly. Zvláště překlady různých autorů nám můžou napomoci zobrazit to, kam se svou tvorbou spisovatelka směřovala. Od všech překládaných spisovatelů mohla Mühlsteinová čerpat inspiraci pro svou vlastní tvorbu.

V otázce výběru překladů se jako zásadní jeví role Jana Nerudy. O debatě Berty Mühlsteinové s Janem Nerudou v této věci svědčí zachovalá korespondence. V PNP ve složce Mühlsteinové se nachází dopis, v němž Neruda reaguje na Mühlsteinové zájem o překládání a píše: „*‘Velevážená slečno’ Zmýlila jste se – já nepřekládám básni paní Bredenové. Překladaťel žije ve Vídni a psal jsem mu stran věci té. Čekám na odpověď’ a jen proto neobdržela jste pozn[??] ode mne zprávy. Píšu dotčenému pánovi dnes znovu – doufám, že vám pan ukázkou mi jeho překladu poslouží. Váš ochotný Neruda.*“ (Neruda 1874). Přikláníme se k tomu, že iniciativu o překlad jevila autorka sama, usuzujeme tak z vyznění Nerudova dopisu. (Dopis viz 7. příloha).

Vzhledem ke kontaktům s Nerudou sotva překvapí, že mezi překlady Berty Mühlsteinové figuruje Henrich Heine (1797–1856), „*po Goethovi nejvýznamnější*

básník německý, který uplatnil nové umělecké postupy i látky v poezii i próze.¹⁹ (Malháčková–Riegerová 1987: 317). I k dalším pracím mohla být autorka motivována Nerudou. Nerudův živý zájem o divadlo se spojuje s jejím překladem dobově oblíbeného francouzského dramatika Eugena Scribea.²⁰ Mühlsteinová přeložila jeho hru *Poručník, charakterní obraz v jednom jednání*, které se objevuje ve vydání souboru divadelní bibliotéky roku 1871 vedle veselohry *Ženich beneficiant*, dle novely J. K. Tyla.

Mnohem zajímavější souvislosti se však týkají další překládané autorky Ady Christen, která byla Nerudovi dobře známa i osobně. Ada Christen byla rakouská spisovatelka, ve své provokativní poezii slučovala intimní erotický tón se sociálními požadavky, psala i prózu romány a dramata. (Vancsa 1957). Neruda „*se seznámil [s Christenovou] díky Vratislavu K. Šemberovi ve Vídni a dopisoval si s ní do konce života.*“ (Petrbok 2014: 18). Christenovou velice obdivoval, takto reflektoval její tvorbu v *Národních listech*: „*V novější německé literatuře vynikla náhle básnička Ada Christenova, jejíž básně rovnají se plodům Heineovým. Ale rovněž jako básně líbí se také její povídky, jichž právě vydala svazek druhý pod titulem Aus dem Lebem...*“ (Neruda 1961: 239). Její styl charakterizoval jako „*duchaplný způsob moderní spisovatelky.*“ (tamtéž: 239).

Christenová přitom nebyla v českých končinách mezi literátkami příliš oblíbenou autorkou, jak ostatně Neruda připomíná v jednom ze svých dopisů Šemberovi: „*Znáš zdejší společnost. Bud' jí ani neznají nebo ji zatracují co spisovatelku ceny velmi podřízené – mimo to ty sociální názory – a ty manýry! Ušklíbli by se po ní, mrkli by, a chudinka by za dva dny byla nervosnější než kdy dřív.... Berta, jak už ženské jsou, by jí nejspíš všechno řekla, co české literátky o ní nepěkného soudí – každá mní se být Staelkou naproti ní.*“ (Neruda 1954: 122). Mühlsteinová tak byla společně s Nerudou jednou z mála, která se o spisovatelku začala zajímat opravdu s nadšením, jak opět dokládá svědectví Nerudovo: „*přišla ke mně Berta Mühlsteinova. Přeložila Adiny Skizzen, vyjdou snad hned o sobě, snad dřív jednotlivě některé v Slovanských listech, pak se seberou. Ale ona má tisíc chutí napsat o Adě studii,*

¹⁹ Heine navíc také inspiroval a ovlivňoval samotného Nerudu.

²⁰ Neruda si jeho díla cenil a kladně na něj reagoval v řadě svých fejetonů/recenzí na České divadlo (viz Neruda 1973: 244).

zamilovala se do ní. Přišla ke mně co k nevyvážitelné studni moudrosti, poněvadž takto nikde nic nalézt nemůže.“ (Neruda 1954: 95).

Mühlsteinová, jak uvádí Neruda, usilovala o přeložení povídkového souboru Ady Christenové *Aus dem Leben, Skizzen* (1876)²¹ a zároveň připravovala studii o této rakouské autorce. Neruda Mühlsteinové ke studii pomáhal získat materiály, žádal v tomto ohledu o pomoc svého přítele Šemberu: [Mühlsteinová] „*Potřebuje a) úplný seznam její děl samostatných i jednotlivě vytištěných článků, *b) životopis. S tímto je tedy vlastní obtíž. Berta tuší ze spisů tak as všechno, Adě kvůli ale nesmí říci všechno. Vyžádal jsem si proto, aby studii, než ji vytiskne předložila mně. Nebudu snad moci, všechno, každý puntíček zamezit – Berta bude chtít být bystrozraká –, ale zamezím vše závažnější, co by vadila, a ostatní je pak úloha Tvá co translátora. Za to jí musím ale sdělit výše uvedené pomůcky. Prosím, obstarej to. Ada ať napíše ten podrobný seznam a připojí k němu své třeba poznámky. Ada by mohla také – a to by bylo nejlíp – napsat si sama životopis, napsat jej jaksi pro Bertu. Ta by se zbláznila radostí a byla by poslušna jako beránek.*“ (tamtéž: 95). Navíc Mühlsteinové Neruda i radil, což můžeme vysledovat z další jeho korespondence adresované právě Šemberovi, kde se nachází další torzovité informace o tom, jak práce na studii o Christenové pokračovala. Nerudovi se práce líbila, zaslal ji Šemberovi ke zhodnocení: „*posílám ti zde studii. Rád bych totiž, abys nežli já přikročím ke korektuře stylistické aj. řekl mně svůj náhled. Studie se sl. Mühlsteinově, jak seznáš, dosti povedla.*“ (tamtéž: 121). Šembera také našel v práci uznání, jak dokládá další dopis, navrhoval však některé úpravy: „*Těší mne, že se Ti líbila studie sl. Mühlsteinovy... Změny se stanou dle Tvého i dle Addina přání. Nesouhlasím ale s tím, že Adda mluví proti tomu, aby vlastní její slova v studii citována byla. Dává to dobrý tón obrazu tomu, a obava Addina, že by z toho snad někdo vyčetl samochlubou geniálnost, je klamna.*“ (tamtéž: 123). Avšak sama Christenová se studií nakonec nebyla spokojená, a tak z ní postupem zřejmě sešlo (tak uvádí i Špecinger 1874: 72): „*Už mně jde tak trochu hlava kolem s tou studií. chopil jsem se toho, aby Addě nestalo se nic nepříjemného, instruoval – pokud to šlo – Bertu, přivedl ji k tomu, aby se naprosto změnám podrobila, poslal Ti to do Vídně, abys sám posoudil – ted' ale už věru nevím, jaké změny vlastně udělat. Tak, jak by sobě Ada vše přála, není přec ani možno vše učinit... Ta studie už je přece tak nevinně psána,*

²¹ Vyšlo až CHRISTEN, Ada. *Ze života*. Překlad Anna Řeháková. V Praze: Vlastním nákladem vydal J. Otto, [1911].

jak ji jen dívka napsat může – kdybych chtěl měnit zcela tak, jak asi Adda dobře přeje, blamoval bych se před Bertou, které jsem již řekl, že je studie dobrá a že došla uznání... Neruda nakonec dodává, že by „nejlíp bylo nešťastnou studii potlačit naprosto.“ (Neruda 1954: 121). Vidíme tak, že Neruda instruoval Mühlsteinovou k tomu, jak práci napsat, avšak zřejmě ji pak i sám ukončil. Ať již byly okolnosti jakékoliv, z literárněvědného pohledu je podstatnou otázkou, nakolik se tvorba Christenové mohla stát inspirací Bertě Mühlsteinové. Zdá se, že Neruda projektoval do Christenové určitý vzor moderní básničky, který pak mohl přenášet na Mühlsteinovou. Jeho nároky na spisovatelky v roli moderní ženské autorky zaznívaly v již zmíněné recenzi na dílo Ady Christen. Podobně se ale vyslovovali i recenzenti *Pohrobků*, kteří předkládali svůj vlastní náhled na to, jakou roli má naplňovat žena-básnička a o jakou poezii má usilovat. Do jaké míry a v jaké podobě pak dobové požadavky na moderní básničku Mühlsteinová naplnila, budeme podrobněji sledovat v následujících kapitolách.

3. Recepce básnické sbírky *Pohrobky*

3.1 První ohlasy v tisku a okolnosti vydání sbírky

Recenzenti si Berty Mühlsteinové jakožto básnířky soustavněji povšimli ještě před vydáním její první básnické sbírky, v souvislosti s příspěvkem do druhého ročníku almanachu *Ruch* (1870, red. J. Dürich).²² Jan Neruda, který *Ruch* recenzoval v *Národních listech*, se o autorce zmínil následovně: „mezi pěvci je tu i několik pěvkyně, a to velmi šťastných. Eliška Krásnohorská, jež jest v jistém ohledu poetické unikum v literatuře naší, vždy svoje a vždy unášející, Berta Mühlsteinova, jejíž písně dýší hluboký melancholický cit, Antonie Hoffmannnova, Jana Hradecká, jež se zvláště šťastně uvádí básní ‚Můj chrám‘, a Albína Dvořáková, jejíž básně jsou pravý kaleidoskop poetických dojmů.“ (Neruda 1961: 48). Neruda přisoudil Mühlsteinové čestné místo mezi „ženskými“ autorkami, o které jevil velký zájem. Mühlsteinová tak byla chápána jako jedna z mnoha českých spisovatelek, ač nadějná. Zároveň Neruda udával první charakteristiku její poetiky. Jeho chápání autorčiny poezie jako melancholické a intimně citové přitom přetrvalo v různých obměnách i v dalších hodnoceních básní Mühlsteinové.

Dva roky po účasti na almanachu *Ruch* v roce 1872 vydala Mühlsteinová svou jedinou básnickou sbírku pod názvem *Pohrobky*. Ve sbírce se objevilo celkem 47 básní, některé z nich už byly předtím otisknuty v časopisech (nebo je Mühlsteinová publikovala v almanachu *Ruch*), jiné se objevily úplně poprvé.²³ Přibylo celkem 32 básní, například: *Lehká mysl*, *Moje láska*, *Ztroskotaná modla*, *Moře*, *Ještě píseň nedozněla* nebo *Lidumil*.²⁴ Sbíрка vyšla v Praze „tištěná u Rohlička a Sieversa v Praze, jak podotknuto na náklad Fr. Urbánkův.“ (Čermák 1889: 77). Mühlsteinová před vydáním sbírky na svých básních ustavičně pracovala, jak je patrné i z její dochované korespondence.

²² Mühlsteinová do prvního ročníku almanachu (1868, red. J. V. Sládek) nepřispěla, ve třetím ročníku (1873, red. J. Dürich) publikovala pět básní.

²³ Ve 2. příloze pro přehled uvádím kompletní obsah sbírky s označením těch básní, které už se objevily v tisku před jejím vydáním.

²⁴ Báseň *Lidumil* se jako jediná ze sbírky objevuje knižně i později v roce 1878 v publikaci *Vzorné dítko – sbírka básní pro dům a školu s tendencí vychovatelskou*.

Na podobě sbírky se značně podílel Adolf František Šubert.²⁵ Tak dokládá jeho dopis²⁶ adresovaný Mühlsteinové, který je datovaný ke 20. lednu roku 1872, tj. ještě před vydáním sbírky. Šubert v něm autorce s uctivostí zaslal rady k výběru i úpravě básní, jež se mají objevit v právě připravované sbírce. Autorka na úsudek přítele nejspíše čekala a avizovala ho v dalším dopise, jak je patrné z listu Šuberta: „*podrobuji se výtce, kterou jste mi včera listem odeslala [?], odesílám Vaše básně. Poněvadž jsem je však pročetl dříve, než mne došel laskavý Váš list.*“ (Šubert 1872). Zároveň na jeho zpětnou vazbu k básním spěchala²⁷, jak nám dokládá i další část z dopisu, ve které Šubert přiložil své rady k básním: „*Odpuste, že budu zcela krátký, poněvadž vím, že věci příliš spěchají. Pokud mohu soudit – ponechávám všechno Vašemu to věcnému vhodnému úsudku, – vynechal bych, kdyby to byly básně mé, tyto: Na jaře (I.), Kdybych byla mužem, Lidumil (upomíná příliš na Čelakovského), Ideál, Blíže okna, Na čele tvém, Na ssutinách, Moře, Jezero a moře, Mé písně (II.), Ti lidé, V bouři, Nad Prahou a Kvítka a ptáče.*“ (Tamtéž). Mühlsteinová se posléze některých Šubrtových rad opravdu držela, ve sbírce vynechala například básně *Na čele tvém*, *Ti lidé*, *Kvítka a ptáče* (tyto se pak neobjevily ani v žádném časopise). Ale instrukcím svého přítele nepodlehla úplně, protože některé básně ve sbírce ponechala, například *Lidumila*.

Šubert v dopise dále navrhoval Mühlsteinové opravu některých rýmů: „*kdybyste však nemohla některou z nich vynechat, dovoluji si k opravení navrhnouti: ,V b. Moje láska přeměnit a vlnka spěšná klokotá, že láska ta klam nechová.*“ (tamtéž). Její verze se pak drží přesně jeho návrhu, jak je patrné z *Pohrobků*: „*a vlnka spěšná klokotá, že láska ta klam nechová.*“ (Mühlsteinová 1872: 10). (Vzhledem k nedostupnosti původních autografů básní se však už nedozvíme, jak vypadaly původní verze některých básní).

Zmíněný dopis nám dokládá také to, jaký důraz autorka kladla na jazykovou i veršovou úpravu básní tak, aby v její knižní prvotině bylo vše v pořádku, zároveň je

²⁵ divadelní režisér, prozaik, dramatik a publicista 1849–1915 viz <http://clo.ucl.cas.cz/index.php?win=detail2&jmeno=%9Aubert&id=4001>

²⁶ Dopis jsme našli v PNP ve složce Mühlsteinové inv. č. 1138.

²⁷ Z četných zmínek v dobovém tisku z měsíce května, tak můžeme usuzovat, že sbírka vyšla někdy koncem dubna.

nám důkazem o její snaze se stále zlepšovat. Ostatně i svou předchozí tvorbu, například básně do zmíněného almanachu *Ruch*, diskutovala s přáteli, jak dokládá například dopis Karoliny Světlé z roku 1868, který byl adresovaný Elišce Krásnohorské. Světlá v něm reflektovala diskuzi, kterou s Mühlsteinovou vedla nad jednotlivými verši sbírky: „*Snad jste čtla provolání studentů, aby byl opět uspořádán almanach, pokračování to ‚Ruchu‘. Toť se rozumí, že byla [Mühlsteinová] jako elektrizována a hned měla houf básní pohotově, z nichž jsem měla některé vybrat. Ale kteroukoli jsem vybrala, se žádnou nebyla spokojena, až jsem zpozorovala, že se mám rozhodnout pro nějaké hexametry, a když jsem toho neučinila, dáno mi milostivě na srozuměnou, že tomu – nerozumím.*“ (Světlá 1959: 305).

Usilovná práce na zdokonalení básní se však Mühlsteinové vyplatila. Ve sbírce zúročila svou dosavadní básnickou snahu i předchozí tvorbu. Ihned po vydání *Pohrobků* se v tisku objevily četné reakce i anotace. Celkem bylo uveřejněno šest větších recenzí, v nichž je sbírka kriticky hodnocena a rozebírána. Časopisy reagovaly na její vyšlou sbírku velmi kladně, většinou samotné autorce určovaly i přední místo mezi českými básníky. Recenze se objevily jak v beletristických časopisech, tak v časopisech nebeletristických: konkrétně v *Květech*, *Slovanu*, *Národních listech*, *Věštníku bibliografickém* a německém periodiku *Politik*.

Jak je patrné z přehledu poezie, Mühlsteinová před vydáním své sbírky soustavně působila zejména v *Ladě*, *Květech*, *Ženských listech*, *Světozoru*, *Praze*, *Osvětě*. Z tohoto časopiseckého pole působnosti si vydání *Pohrobků* povšiml nejdříve *Světozor*, který 17. května 1872 o sbírce uveřejnil kratší anotaci. Rozsáhlou pozornost s četnými ukázkami veršů sbírce pak věnovaly *Květy*, a to v čísle z 29. května 1872. V *Osvětě* byly *Pohrobky* hodnoceny Františkem Zákrejskem v článku, ve kterém se zabýval českou literaturou roku 1872. Beletristická *Lada*, určená především ženským čtenářkám, v roce 1872 už nevycházela, ačkoliv dříve na Mühlsteinovou reagovala.²⁸ Ani *Ženské listy* na sbírku nereagovaly, nejspíše by se opakovaly informace řečené v *Květech*, jejichž přílohou *Ženské listy* v r. 1873 byly (avšak v roce 1888 *Ženské listy* přinesly text o Mühlsteinové, když otiskly přednášku Marie Špindlerové věnovanou spisovatelce rok po její smrti, autorka zde *Pohrobky* neopomíjí). Časopis *Praha* se ke sbírce jako jediný z mála „domovských“ beletristických časopisů vůbec nevyjádřil.

²⁸ Například v již zmiňovaném dopise, kde reagovaly na její první báseň *Boženě Němcové*.

Mühlsteinová v *Praze* předtím publikovala jen dvě básně v roce 1869, avšak další léta už nepřispívala, nezáměr o sbírku zde mohl být způsoben tímto faktem.

Vzhledem k podanému výčtu je tak patrné, že kladná hodnocení sbírky se objevila především tam, kde Mühlsteinová předtím už uveřejňovala svou tvorbu. A také tam, kde v období vydání sbírky stále působila jako jejich kmenová přispěvatelka (například v *Květech*). Nadále můžeme tedy uvažovat o tom, že „domovské“ beletristické časopisy byly Mühlsteinové více nakloněny, zároveň reagují na autorku s tím, že zřejmě sledovaly její celkovou tvorbu. Čtenáři se seznámili díky kladné recenzi s autorkou sbírky i s kvalitou její poezie. Reakce „domovských časopisů“ na sbírku částečně působily i jako jistá reklama ke koupi knihy, zároveň čtenářům připomněly jméno Mühlsteinové, jejich přispěvatelky. Díky nim pak mohli čtenáři vyhledávat její další uveřejněné básně v jednotlivých číslech časopisů, čímž se tak o ně mohl zvýšit i čtenářský zájem.

Kladné recenze na sbírku se však objevily i v časopisech nebeletristických. Jedná se o tyto časopisy: *Svoboda*, *Věstník bibliografický*, *Politik* (německy psané), *Národní listy*, *Slovan*. Vyjma *Věstníku bibliografického*, který v té době podával přehled literatury a umění, byly tyto tisky zaměřené primárně společensky a politicky. Vůbec nejdelší recenzi ze všech, která byla věnovaná *Pohrobkům*, poskytl časopis *Slovan*. Ta byla rozdělena do dvou čísel periodika – 18. a 19. Recenze se objevila v rubrice *Feuilleton*, vzhledem k zařazení do této rubriky můžeme recenzi považovat za jakýsi fejeton věnovaný Mühlsteinové i jejím básním. Velké množství recenzí, které se objevily i v nebeletristických časopisech, svědčí o síle ohlasu autorky. Mühlsteinová byla v centru dobové pozornosti. Nutně se můžeme ptát, proč časopisy, které jsou zaměřené jinak než beletristicky, recenzovaly Mühlsteinovou? Zdálo se jim důležité upozornit na ženu – básnířku? Či pro ně sbírka byla dokladem rozvinutosti české kultury a společnosti? Zodpovědět tyto otázky nám pomohou dané recenze.

Mimo rozsáhlejší recenze se objevilo také pět menších anotací k *Pohrobkům*, otištěných (vzhledem k místu jejich vytištění a distribuce) mimo pražské kulturní prostředí, například v *Ohlasu od Nežárky* v Jindřichově Hradci nebo v *Opavském týdeníku*. *Pohrobky* provázal ohlas nejen v tisku, ale i v řadách veřejnosti, například se o nich vedla i přednáška, jak nám dokazuje pozvánka z *Národních listů*: „*Literární řečnický spolek ‚Slavia‘ odbyvá schůzi dnes večer o půl 8. hod. P. Slavoslav Novák pojedná o ‚Pohrobkách‘ Berty Mühlsteinovy a p. Jaromír Hrubý ‚O původních sídlech Slovanů.‘ Ku konci volné návrhy.*“ (an. 1872a: 1). Na sbírku později odkazovala také řada nekrologů po smrti Mühlsteinové (1887).

V daném období byl takový ohlas básnické sbírky zcela mimořádný.²⁹ V následujících kapitolách se pokusíme shrnout společné znaky všech pěti velkých recenzí i jednotlivé nároky recenzentů, které kladli na autorku, a to, jak jim odpovídá, či neodpovídá její sbírka. Jaké to byly, nám může napovědět krátká anotace ze *Světozoru*, jež vyšla ze všech zveřejněných recenzí na sbírku úplně nejdříve. Jednalo se o krátké shrnutí, nejspíše anotaci k celé sbírce. Anotace se tak zároveň jeví jako samotná výzva ke koupi knížky: „*knížka této co do objemu jest dosti skrovná a svědčí o značné skromnosti její původkyně, která u výběru svých básní osvědčila chvalitebnou pečlivost a autokritiku... Ostatně svým čtenářkám Pohrobky vřele doporučujeme.*“ (an. 1872b: 236). Recenzent si všímá skromnosti autorky, pečlivého výběru básní. Jak vidíme, doporučuje *Pohrobky* zejména čtenářkám, čímž udává i cílového modelového čtenáře. Zároveň básnířce poskytuje i radu: „*zejména bychom slečně radili poněkud svědomitější rýmování.*“ (tamtéž: 236). Na samotných básních pak recenzent oceňuje, že jsou prodchnuty „*nádechem melancholie, s milou něžností, hlubokým citem a pravým poetickým naladěním...*“ (tamtéž: 236).

Anotace ve *Světozoru* v mnohém předznamenává další posudky. Všechny zmíněné recenze se dotýkaly podobných témat a hodnocení sbírky se tím velice podobají, liší se jen v některých detailech (doporučený okruh čtenářů, hodnocené básně). Pokud požadavky, které se v jednotlivých recenzích objevovaly srovnáme, mohou nám utvořit jistá dobová kritéria, z nichž bylo na sbírku nahlíženo.

²⁹ Jak už jsme zmínili v biografii, nekrologů jsme dohledali celkem 11, jak v beletristických, tak i nebeletristických časopisech.

3.2 Kritické hodnocení sbírky

3.2.1 Role moderní ženské autorky–básnířky

Nárok na ženské autorky zazníval už u Nerudy, objevuje se i ve vyšlých recenzích na *Pohrobky*. Většina z nich reaguje na Mühlsteinovou jako na ženu – spisovatelku a kritika si Mühlsteinové jakožto ženské spisovatelky opravdu cení. Moderní autorky by se měly, dle požadavků recenzentů, účastnit rozvoje české literatury. Kvalitní poezií mají přispívat k rozkvětu národní kultury, stejně jako to již činí svou tvorbou jejich mužské protějšky. Ženská tvorba má tedy v pojetí kritiků zejména reprezentativní funkci. K ní pak přistupuje i funkce apelativní. Cílem ženské poezie je oslovit ženy – čtenářky a učinit z nich emancipované vlastenky.

Tak například krátká anotace v *Hospodáři* soudí: „*Veškerá kritika vyslovila se o básních slč. Berty Mühlsteinovy velmi pochvalně a uznala je za zvláštní obohacení básnické literatury české; proto nezbyvá nám, než abychom poukázali na vkusnou úpravu a doporučili sbírku tu zvláště za vhodný dárek spanilomyslným vlastenkám našim.*“ (an. 1872i: 209). I ostatní časopisy jako modelového čtenáře určují především ženy. V podobném duchu podotýká rovněž recenzent *Věstníku bibliografického*. Na začátku recenze vystupuje s faktem, že se česká literatura „[vz]máhá měrou skutečně utěšenou.“ (an. 1872c: 113). Čímž upozorňuje také na důležitost vzniku nových básnických děl právě „v dobách, kde celý národ tak krutý vede zápas s nepřitelem.“ (tamtéž: 113). Nakonec je vyzdvižováno, že se v tomto „zápase“ „účastní i ženské pohlaví“ společně s Mühlsteinovou, a právě díky nim se „bude moci měřiti dámská literatura naše směle s týmž literárním odborem národů i mnohem četnějších.“ (tamtéž: 113).³⁰

³⁰ Z hlediska požadovaných vlastností po ženských autorkách je kritiky často zmiňovaná skromnost Mühlsteinové, s kterou vystoupila. Jedná-li se o vydání první básnické sbírky je to zřejmě očekávaný fakt, který však vyznívá kladně. Květy pak užívají přímo spojení „ženská“ skromnost: „*Berta Mühlsteinova vystupuje se svými ‚Pohrobkami‘ po žensku skromně, ale jest v ní živo a rádi s ní prodlíme.*“ ([Hálek?] 1872: 175). Zde v *Květech* vidíme, že skromnost, ačkoliv se pojí s genderovou podstatou (muž by si ji patrně nevysloužil), zároveň vyznívá jakožto kladná vlastnost. I *Národní listy* si všimají, že Mühlsteinová vystupuje „*jaksi s ostychem. Vidíme ostych ten na neobjemnosti knížečky, na výboru dost přísném, ano i na obsahu jednotlivých básniček.*“ (an. 1872d: 1). Skromnost je tak míněna s tím, jako kdyby si i sám autor recenze uvědomoval básnický potenciál Mühlsteinové. V souvislosti se skromností je dále zmiňován přísný výběr básní, který Mühlsteinová před vydáním diskutovala, jak je nám známo, se svým přítelem Šubrtem. I ten se tudíž na úspěchu sbírky podílel.

V naznačeném úsilí není Mühlsteinová podle recenzentů osamocená. Recenzenti ji častokrát připodobňují k dobovým básničkám a připomínají, že „*Básničkám našim přibylo nové číslo a co hlavní, že můžeme říci, že je platné.*“ ([Hálek?] 1872: 175). Mühlsteinová je nejčastěji zařazovaná vedle básniček Elišky Krásnohorské a Albiny Dvořákové–Mráčkové, které už své sbírky uveřejnily.³¹ Tyto spisovatelky si byly navzájem blízké v osobním životě i literární tvorbě. Jak také víme, Mühlsteinová recenzovala sbírku Dvořákové. Z pozdějších literárněvědných pojednání vyplývá, že autorky mohla spojovat podobnost jejich poetik. Poezie Krásnohorské je charakterizována jako „*přírodní reflexivní lyrika.*“ (Pešat 1993: 939). Poezie Dvořákové, která „*vstoupila do literárního života souběžně s Krásnohorskou,*“ jako „*intimní, citově zanícené, spontánní verše.*“ (Pešat 1985: 642). Podobná charakteristika platí i pro Mühlsteinovou. Co je však důležité, jak v Krásnohorské, tak Dvořákové „*byly [v jejich době] shledávány velké naděje českého ženského básnictví.*“ (Pešat 1985: 642).

Právě díky společnému působení jmenovaných ženských básniček získává, dle názorů recenzentů, česká literatura žádaného reprezentativního postavení, které by se tak mohlo rovnat i ostatním literaturám evropským. Nejvíce na to upozorňuje recenze v *Národních listech*. Jejich recenzent se v úvodu zabývá ženskou otázkou z hlediska emancipace.³² Připomíná znovu to, že dobová společnost, zdá se, považovala za nutné, aby se i ženy aktivně účastnily obrody vlasti, čemuž hned v úvodu recenze věnuje značnou pozornost: „*Snad nikde není „otázka ženská“ otázkou tak zbytečnou jako u nás. Na nivách českých kvete žena co květ volný, rozvoj tak zvané emancipace jde u nás přirozeněji, zároveň i rychleji než jinde. Vyrůstat' volnost ženy u nás z tří kořenů mocných: ze slovanského jemnocitu a slovanské spravedlnosti vůbec; z české intelligence zvlášť i z toho tak poetického českého názoru, kterému je sestra ‚bratrovým šperkem‘, žena ‚mužovou duší‘ a matka bytostí nadpozemskou; konečně z těch prazvláštních poměrů našich politických, v nichž potřebujem každičké síly celého národa a kvůli nimž máme toužné přání, aby ženy ještě mnohem více byly sobě vědomy svých povinností k vlasti, než jsou posud.*“ (an. 1872d: 1).

³¹ Obě v předchozím roce 1871. Krásnohorská vydala sbírku *Z máje žití*. Dvořáková uveřejnila svou sbírku básní pod názvem *Chudobky*.

³² Jak víme i práce na ženské emancipaci zejména v Americkém klubu dam byla součástí života Mühlsteinové.

Emancipaci pak autor recenze považuje za „již provedenou“ a připomíná, že další otázky právě ohledně emancipace jsou pak na úrovni evropské. Po shrnutí „ženské otázky“ se autor obrací právě k české literatuře psané ženami, a dokonce avizuje, že ženská literatura „je například zcela jen záležitostí naší.“ (tamtéž: 1).

Autor poté pokračuje vyjmenováním soudobých ženských spisovatelek, které jsou dle něho „v oboru svém nejen *primae inter pares*,³³ nýbrž rozhodně prvními.“ (tamtéž: 1). Z prozaiček jmenuje Karolinu Světlou, z básnířek Elišku Krásnohorskou a Albinu Dvořákovou–Mráčkovou. Recenzent po tomto výčtu upomíná na další důležité dílo literatury, a to sbírku Mühlsteinové – *Pohrobky*, čímž tak sbírce přikládá stejnou hodnotu jako dílům předchozím.

Je zajímavé, že podobně vyznívá i z další recenze *Pohrobků*, kterou jsme objevili v německy tištěném deníku *Politik*. *Politik* byl vydáván v Praze a seznamoval soudobé (středoevropské) čtenáře (kteří neuměli číst česky) s českou literaturou i kulturou a zároveň se polemicky vyhraňoval proti politické situaci a aktuálním událostem. Dle Ottova slovníku to „byl autonomistický denník, v českém duchu řízený.“ (Otto 1905: 112). I zde recenzent podtrhuje význam Mühlsteinové jakožto české básnířky, když přímo zdůrazňuje její básnický talent, „který jak se zdá, bude zdobit český Parnas mnoha přednostmi.“ (an.1872e: 5). Mühlsteinová se tak v recenzi jeví jako někdo, kdo může patřit k předním českým básníkům, navíc tím byl vyjádřen potenciální úspěch *Pohrobků*. Vzhledem k autonomistickému zaměření tohoto deníku je sbírka využita především jako důkaz pro rozvinutost českého umění, zároveň je zde jistý posun: na Mühlsteinovou se nenahlíží jen jako na ženu spisovatelku, ale jako na někoho, kdo by mohl patřit mezi vrcholné představitele české poezie.

Požadavek na reprezentativnost české (nejen) ženské poezie zaznívá také z recenze *Pohrobků* od Františka Zákrejse: „Jest to zajisté velmi potěšitelný úkaz, že náš důležitý zápas za samostatnost českého státu již přece nezůstává, jak to bylo do nedávna, jediným cílem národního úsilí, nýbrž, že se též, a to vůči hle a výdatněji pracuje o vlastním vznešeném úkolu našeho národa, o jeho úkolu kulturním.“ (Zákrejs 1872: 945). Podle jeho názoru se mají spisovatelé podílet se svou literární tvorbou nezanedbatelnou měrou právě na rozvoji české kultury (a tím českého národa).

³³ První mezi rovnými.

Ovšem to pro stávající stav literatury není zcela běžné: „*u nás se tiskne mnoho špatného co do látek i co do formy.*“ (Zákrejs 1872: 946). Jeho recenze literární tvorby za rok 1872 je tak de facto souhrnem děl, která naplňují jeho představu o příkladné tvorbě. Mühlsteinová a další básníci (Vítězslav Hálek, Albina Dvořáková–Mráčková, Jaroslav Martinec) jsou tedy Zákrejsem vnímáni jako nadějná generace nových českých básníků.

Aby česká, potažmo ženská poezie mohla být reprezentativní, musí být podle recenzentů i kvalitní. Nepřekvapí proto, že recenzenti vyžadují po Mühlsteinové, aby její tvorba dostala požadované kvality, měla moderní motivy, a tím se vyrovnala literatuře světové (souběžně s tímto požadavkem však stále zaznívají i nároky na vlastenectví). Důraz je kladen také na formu básní. Recenzent v *Květech* Mühlsteinovou i ostatní autory v souvislosti s *Pohrobky* varoval: „*Necht' nikdo nepodceňuje při umění formu.*“ ([Hálek?] 1872: 175). Forma Mühlsteinové byla nicméně chválena: „*Co do formy zevnější nutno uznati, že jest v celku dosti pečlivá a že potěšitelně postupuje u vývinu zároveň s vnitřním obsahem...*“ Kritika oceňovala také rytmus básní, pro který „*jeví básnířka velmi živý cit.*“ (H. [?] 1872b: 264). Jiný recenzent si cení pečlivého výběru jednotlivých básní a o básních soudí, že většina z nich „*kritice vyhovuje úplně*“, neboť jsou „*čistě poetického obsahu a mají až do zpěvné lehkosti vybroušenou formu.*“ (an. 1872d: 1).

Mühlsteinová byla přispěvatelkou almanachu *Ruch*. Básníci, v něm publikující, které dnes spojujeme s parnasistním směřováním dobové literatury (Haman – Tureček 2015), se silně „*zaměřovali na formální stránku svého projevu...*“ (Haman 2010: 216). „*V názorech a poetické práci parnasistů se odrážela proměna funkčního modelu poezie. Kulturně reprezentativní pozice této poezie vyžadovala tvarovou kázeň. Představitelé usilovali o ‚formální vytříbenost svých veršů‘. Péče o tvarovou vypracovanost hraničící někdy se sklonem k virtuozitě byla pro básníky společná. Ruchovci sami hovořili s pýchou o vlastním přínosu k vytříbení formy. Rozuměli tím rozmanitější využívání strofických útvarů, využití zvykových kvalit verše, plynulost veršované intonace, bohatší rým. Verš ruchovské poezie se rozléval do šířky a nešetřil obrazy.*“ (Haman – Tureček 2015: 23–24).

Těmto básníkům zároveň vyhovovalo i vlastenecké téma poezie, které Mühlsteinová s oblibou využívala: „*U ruchovců sílil prvek bojovné národní uvědomělosti, poezii chápali jako prostředek burcování k národní aktivitě.*“

Mluvčím tohoto směru se stala Eliška Krásnohorská, která v řadě článků prosazovala typ poezie rétorické, demokraticky a národně orientované. Při formulování těchto požadavků hovořila Krásnohorská o realismu. Nebyl to však realismus, jak ho chápe dnešní literární historie, nýbrž tzv. ‚ideální realismus‘ požadující od umění především zaměření k ideálu, a to k ideálu svobodné, demokratické národní společnosti.“ (Haman 2010: 218). Na motivy v básních jednotlivých autorek spjaté s ruchovci upozorňuje i Novák: *„Tento tradiční návrat k národním myšlenkám obrozenským není však jen individuálním rysem Mühlsteinové, nýbrž společným znakem její generace, který vystřídala pokolení kosmopolitní u nás. Almanach Ruch, jenž v druhém ročníku otevřel cestu do literatury Elišce Krásnohorské, Albíně Dvořákové–Mráčkové a Bertě Mühlsteinové.“* (Novák, 1918: 118). Vlasteneckého tématu si nicméně povšimly jen dva časopisy, *Osvěta* a *Slovan*. Recenzent *Slovanu* z národního hlediska hodnotí báseň *Moje láska*, která, dle něho, *„velmi pěkně dojíká oním bezprostředným obrácením se k přírodě a stejně bezprostřední její odpovědí, schvalující lásku k vlasti co šlechtnou a klam nechovající.“* (H.[?] 1872b: 264). Zákrejs pak obdobně připomíná, že *„nejmileji se nás dotýká národní nádech básní.“* (Zákrejs 1872: 950). Většina z recenzí však vyznívá svým tónem také vlastenecky, zejména vyzdvihují Mühlsteinové účast na literatuře v době, kdy je to pro národ potřebné.

Na základě výše uvedených příznaků lze usuzovat, že autorka jistým způsobem náležela k proudu ruchovců, nejen k proudu májovců, kam ji zařazoval například Špecinger. (srov. Špecinger 1894: 29). Parnasistním modelem poezie, i když jej tak sami nenazývali, byli zdá se při posuzování autorky vedeni i doboví recenzenti. Na Mühlsteinovou totiž nahlíželi nejen jako na reprezentativní ženskou spisovatelku, představovala pro ně současně i moderního básníka. Potvrzovala totiž žádané směřování dobové (parnasistní) tvorby nejen volbou témat, ale i úsilím o *„reprezentativní postavení poezie, které v pojetí parnasistů, jejichž jednu odnož ruchovci tvořili, znovu získala.“* (Haman 2010: 217).

3.2.2 Intimní lyrika jako specifický model dobové poezie

Recepce sbírky v časopisech nám může pomoci v charakterizování poezie Mühlsteinové. Chceme-li popsat naladění básní obsažených ve sbírce *Pohrobky*, zdá se jako vhodné označení intimní lyrika. Ačkoliv autorka volí různá témata svých básní, převládá zejména jejich intimní sféra. Toto zařazení potvrzují i současná hodnocení,

v nichž o poezii Bertý Múhlsteinové mluví jako o „*prosté citové lyrice, inspirované F. L. Čelakovským a V. Hálkem. V lehké popěvkové formě a někdy i přímém ohlasu lidové poezie přináší milostná i vlastenecká vyznání a náznaky reflexe tam, kde se stejnou citovou zaujatostí, ale i s literární strojeností (přemíra deminutiv) M. vyjadřuje hoře z nenaplněné lásky a ze samoty.*“ (Pešatová 2000: 357).

Autorčina lyrika je zejména milostná, častokrát v básních mluvčí oslovuje svého milého, či pojednává o lásce. Tak se děje například v básni s názvem *Skromná láska*: „*Miluji tě, miluji tě vroucně, jak zřítelnicí svou, / ty sotva jsi mne spatřil a neznáš lásku mou, / já obraz tvůj mám v srdci a vždy u tebe dlím, / ač's vzdálen mému zraku, já všade tebe zřím...*“ (Mühlsteinová 1872: 19). Povětšinou je v jejích básních zaznamenávána láska nenaplněná, či nešťastná, pro srovnání: „*Řekni mi přec, jaké asi / by to bylo hoře, kdyby bouřné spojily se / jezero a moře? // Řekni mi přec, jaká asi / by to byla píseň, / kdyby se v ní vydechnula / dvojí srdcí tíseň? //*“ (tamtéž: 29).

Autorka ve spojení s láskou hojně využívá přírodní motivy. Oslavována je zejména jarní příroda. Nicméně v některých básních se obrazy jarní přírody staví do opozice k nešťastné lásce, například v básni *Dívčín stesk*. V této skladbě si dívka stýská po svém milém, a zatímco o něj pečuje, on pomalu umírá: „*Slunce jasné svítí, / větrík mile věje, / fialka se skrývá, / růžinka se směje. / Ach což všechno platno, / když tu není Tebe [...] Nesmrtelka roste, / myrta ale vadne – / to že moje radost / pomalu mi chřadne.*“ (tamtéž: 49–50). Přírodní motivy tak poskytují Mühlsteinové možnost kontrastního zobrazení. Jen ojedinele ztrácí láska soukromý milenecký rozměr. Tehdy Mühlsteinová spojuje přírodní motivy s kritikou požadovaným vlastenectvím, tak například v básni *Moje láska*: „*a vlnka dál to kлокotá: / Vlast' jediná že láska má!*“ (tamtéž: 10).

Obrazy nenaplněné nešťastné lásky propůjčují básním melancholické ladění. Na něm se podílí další frekventované motivy: hroby, smrt, postavy sirotků apod. Tyto motivy nás svým užitím znovu upomínají na ty nerudovské. Svými básněmi tak Mühlsteinová vytváří určitý specifický model své lyriky. Na tento model pak reagují dobové recenze. Jaká byla lyrika Mühlsteinové v pojetí recenzentů?

Jak jsme ukázali v přehledu poezie, poetika Mühlsteinové dospěla během let jejího publikování značné proměny. I tohoto faktu si povšimla řada domovských časopisů. Zejména redakce *Květů* kladně hodnotí autorčinu již rozvinutou tvorbu (oproti konvenčním počátkům), ve které poetika a jazyk i forma dozrála (může to být tím, že redakce podrobně sledovala tvorbu, jež autorka postupně v časopise, popřípadě v jeho příloze uveřejnila). A v tomto duchu soudí: „*Co nás hlavně jímá v této sbírce, jest jakási opravdivost, prosta vši fráze.*“ ([Hálek?] 1872: 175). Celková reakce na sbírku vyznívá velice kladně, na konci článku je zdůrazněno: „*Co se pak 'Pohrobek' celkem týče, vyslovili jsme již s předu své uznání, i nepochybujeme, že najdou ohlasu v spřízněných srdcích.*“ (tamtéž: 175).

Básně *Pohrobků* propojuje v jednotný celek podle soudu kritiků téma lásky.³⁴ Nejvíce patrné je to z recenze ve *Slovanu*, která se od ostatních vyšlých recenzí na *Pohrobky* liší zejména svým stylem. V první části fejetonu–recenze začíná autor tím, jaký na něj měla sbírka dojem: „*Přečetl jsem tuto knížku a prožil ten prostý, však věčně vábivý román mladé lásky. Láska ta byla nešťastná. Než stopujem ona tajemství, která nám mladé srdce ve svých písních prozrazuje.*“ (H.[?] 1872a: 249). Recenzenti si přitom všimají rozmanitosti hlavního tématu. Tak opět ve výše citované recenzi: „*Na otázky pěvkyně odpovídají ptáčekové, že pěj celý světem všichni jednu svatou božskou hymnu lásku, ona pak toužíc býti rovnou jim chce tré písní pěti, jednu vlasti své, jinou národu a třetí – pohřební své lásce.*“ (tamtéž: 249). Chválí se rozmanité tóny básní: „*některé struny jsou dojemné*“ [jiné verše] „*lahodné, lehké.*“ (tamtéž: 175). A pokračuje se slovy: „*uprostřed této slasti jarní vstoupá jí co stín v tom slunečnu na mysl chladnost a nevlídnost lidská. [...avšak autorka se k lidem vrací] Ona jásá vstříc tomu, kdo roveň jí miluje lidstvo, kdo rozničen svatou myšlenkou pro ně mužné bojuje, a v srdci svém nosí národ svůj, jemu zasvěcuje žití své. Však náhle uchvacují pěvkyni*

³⁴ Koncepčnost sbírky je vnímána velmi pozitivně. Chválem je výběr a uspořádání básní: „*Jeť to vskutku v sobě ukončený přirozeně souvislý celek, že co do uspořádání sbírka tato veškerou chválu zasluhuje.*“ (H.[?] 1872a: 249). V druhé části fejetonu–recenze je sbírka hodnocena již kritičtěji, nejde jen o líčení čtenářských dojmů. Autor tento posun zjevně deklaruje, odůvodňuje také svůj přechodí postup a slibuje obrat ke střízlivým posudkům jednotlivých básní: „*Hledíme-li však nyní k částem toho celku co samostatným básním, jichž pojmůtí nám ovšem ulehčeno tím, že poznali jsme poněkud celý ten proud pocitů a myšlenek, z kterého se vynořily, nastává nám otázka, které z nich nejlépe naznačily a vyslovily city ... a myšlenky, kterými nejjasněji a nejpěkněji znázorněn ten neb onen duševní stav.*“ (tamtéž: 263). Autor pak postupně kriticky rozebírá a hodnotí téměř všechny básně sbírky.

jiné myšlenky, jiné city, jichž původ nám i jí samé dosud ještě zahalen rouškou tajemství...“ (tamtéž: 249–250). To, co básně charakterizuje, je citové naladění, které označuje jako „*něžný elegický cit.*“ (tamtéž).

Shodně uvažuje i další recenzent ve *Věštíku bibliografickém*, který si cení zejména básní s přírodní lyrikou, jež nalézá v básních *Na jaře, Jezero a moře, Hvězdinka, Mráčky*. Díky těmto básním pak předpokládá i trvajícím úspěch sbírky: „*Nejlépe daří se však skladatelce píseň, jejížto látka, opírajíc se obyčejně o zjevy z přírody vzaté, tak libě kochá mysl, naši, že při kratinkém jich rozsahu nejraději srovnali bychom je vábnými kvítky nezabudky, jež, ač malinké, zajisté žítí budou ještě tenkrát, když ostatní kvítka vínku tohoto snad již nezvadne.*“ (an. 1872c: 114). Jak vidíme, dobové recenze upozorňují zejména na přírodní a milostnou lyriku obsaženou v Mühlsteinové básních. Tento typ lyriky je dobově velice ceněný vzhledem k tomu, že se autorka v recenzích objevuje vedle dalších významných lyrických autorů té doby, například v *Osvětě*.

V časopise *Osvěta*, v článku Františka Zákrejsa *Literární rozhled*, se sbírka Mühlsteinové, díky jeho souhrnné podobě, nalézá v zajímavém okolí jiných děl. Na prvním místě z básnické tvorby je to Hálkova sbírka *V přírodě* (1872). Zákrejs si zde všímá zejména lyričnosti jeho sbírky, i když k samotnému Hálkovi je nadále stručnější než k Mühlsteinové. Právě jako spojnice Hálek a Mühlsteinové autorovi zřejmě posloužila jejich stejná poetika, jak Hálek, tak Mühlsteinová volili pro svou poezii přírodně a intimně laděnou lyriku. Zákrejs následně stručně shrnuje *Pohrobky* podobně tak, jak činí i *Květy*. Vynechává však otázku ženských spisovatelek a ani nevymezuje určitý okruh čtenářů, kterým je sbírka určena. Oceněné jsou také autorčiny schopnosti pro básnické vyjádření a národní stránka básní.

Jak už jsme zmínili Zákrejs nahlíží na sbírku v širším kontextu ostatních literárních děl. Pod krátkým shrnutím *Pohrobků* se tak kromě Hálek objevují ještě další dvě básnická jména, Albina Dvořáková Mráčková a Jaroslav Martinec, oba spisovatelé také vydali v předchozím roce své básnické sbírky. V Martincově sbírce *Básně* (1871) „*převládají verše reflexivní a milostné.*“ (Pešatová 2000: 124). Dvořákové *Chudobky* jsou sbírkou intimní lyriky. (Pešat 1985: 642). Jako o básnících stejného ražení je chápe i Zákrejs. Zaměřuje se přitom na literární hodnotu jejich básnických sbírek, činí tak v kontextu rozvoje české literatury: „*Jak Mühlsteinová, tak i Dvořáková, tak i především též Martinec volí sobě motivy moderní, zcela vhodně činíce, že tudíž*

vylučují akademické látky, nečinívá se to novější poesii ani v lyrice povždy, tím méně děje se to v epice nebo dramatice.“ (Zákrejs 1872: 951). Ve své recenzi Zákrejs zmiňuje znovu rovněž opravdovost básnického vyjádření, dle jeho názoru pak „*Básník lyrický musí pěti z hloubi své duše, avšak musí zároveň projevovati nálady obecněji platné. To se děje všemi našimi třemi lyrickými sbírkami.*“ (myšleno Mühlsteinová, Martinec etc.) (Zákrejs 1872: 951.) Nejenže je Mühlsteinová zařazena ke schopným českým básníkům, částečně zde převyšuje například i Hálda.

I recenze v *Národních listech* končí zmíněním dalšího básníka, tentokrát staršího spisovatele, Boleslava Jablonského. Jablonského zřejmě recenzent přiřazuje k ženským básnírkám, které zmiňoval v úvodu (Krásnohorská, Dvořáková), nejen protože bude vydávat básník novou sbírku,³⁵ jak i upozorňuje, ale také, protože je jeho poetika podobně zaměřená. Jablonský je přitom vnímán jako básník „*sentimentalistického zaměření.*“ V jeho verších se zračil „*procítěný tón i vlastenecká tendenčnost i hluboký lyrický prožitek.*“ (Homolová 1993: 429).

Ačkoliv recenzenti zobrazují podobné lyrické autory, nepovšimli si spojnice Mühlsteinové a Nerudy, jehož motivy ve sbírce nalézáme. Autorce tudíž přisuzují spíše ráz přírodní intimní lyriky, která se nese v duchu dobových požadavků. Jejich nároky na něžnou přírodní lyriku Mühlsteinová ve většině svých básní splňuje, a tak je ohodnocení ve většině recenzí velice kladné. Také pro redakci *Politiku* je Mühlsteinové sbírka přímým důkazem „*pravé poezie*“. I Bohuslav Čermák si cení zejména autorčiny schopnosti pro lyrické nadání „*jehož citový ráz pro řídkost' svou vážně se cení i v literaturách bohatších.*“ (Čermák 1889: 77). Avšak, jak upozorňuje Arne Novák ve svých *Podobiznách žen*, milostnou lyrikou neodpovídá autorka na požadavek Jana Nerudy, který vyžadoval údernost či erotičnost a intimitu veršů, za vzor pak kladl například Christenovou, které sám „*přisuzoval velký význam lidský i umělecký, leč právě kladné rysy vlastní útočné pěvkyně ztracených ženských bytostí, a které se i Berta Mühlsteinová podivilala avšak jí samé nadobro chyběly: prudkost prožití, bezprostřední vztah k syrové skutečnosti, dravá naléhavost citu...*“ (Novák 1940: 118). Podle našeho soudu a jak prokážeme v následující kapitole, požadavky Nerudy Mühlsteinová do jisté míry následovala. Přesvědčují nás o tom ostatně i dobové kritiky.

³⁵ Jednalo se sbírku s názvem *Básně*, které byly dalším rozšířeným vydání jeho „*lyricky laděného cyklu Písně milosti.*“ (Homolová 1993: 429).

3.3.3 Mühlsteinová „ničí harmonický dojem svým realistickým vyzněním.“

Výhrady recenzentů

Jak jsme upozornili, sbírce se dostalo velice kladného přijetí. Recenzenti pozitivně charakterizovali a hodnotili zejména intimní lyriku Mühlsteinové, upozorňovali také na to, že se v její lyrické sbírce mísí řada motivů. Jednotlivé recenze se ve svém hodnocení téměř shodují. Jak také víme, recenzenti kladli důraz především na formu básní tak, aby mohla být česká literatura reprezentativní. Pozitivní soudy shrnuje recenzent *Svobody*: „[básně] vynikají hlubokým, opravdovým citem, krásnou formou, ušlechtilou dikcí a velmi pěknými myšlenkami.“ (an. 1872f: 286).

Některé básně však byly kritiky odmítány. Jejich kritickým požadavkům nevyhovovala zejména báseň *Skutečnost*. (Zajímavé je, že Šubert neradil tuto báseň Mühlsteinové vynechat, ani v jeho dopise není zmíněna z hlediska úprav). *Skutečnost* byla, jak si povšiml i dobový tisk, protikladem básně *Fantasie*.

Báseň *Fantasie* vypovídá značně sentimentálně o přání autorky „uzřít onen den, / kde laurem budeš ověnčen.“ (Mühlsteinová 1872: 54). Tedy den, kdy se adresát básně, pravděpodobně se dá usuzovat na básníka, stane slavným a bude doceněn společností. Mluvčí básně (žena) je ve své fantazijní představě schovaná v davu a poslouchá hlasy ostatních, kteří si o adresátovi básně vyprávějí. První hlas vypovídá o tom, jak vnímal subjekt jejího zájmu dobu: „Znal ontě dobu plnou muk, kde v zoufalství hnal srdce tluk, / – kde jenom jedno srdce měl / a v okovech mu písňě pěl.“ (tamtéž: 55). Druhý hlas vypovídá o tom, že je dobře, že se jeho stav obrátil, protože teď naplňuje svůj život: „Jak dobře, že ten minul čas; / volnosti květe ratolest', / a každého srdce jeho jest.“ (tamtéž: 55). Zatímco všude lidé obdivují hrdinu a provolávají mu slávu, žena samotná odchází a sentimentálně vzpomíná na čas, který strávili spolu s tím, „že to byl přece krásný čas.“ (tamtéž: 55).

V básni *Skutečnost* se objevují jak stejná slova, tak i prostředí davu a hlasy, které z něho zaznívají, avšak tentokrát je všechno proměněné. Ve *Skutečnosti* se nejedná o zbožné přání mluvčí vidět slávu svého „hrdiny“, ale o realitu, kdy mluvčí básně (žena) zažívá pohřeb svého vyvoleného: „Já nešťastný ten zřela den, / kde myrtou jsi byl ověnčen, / kde Tvoje klidná, mrtvá líc / poutala zraky víc a víc. // Já Tvoji bledou zřela tvář, / jak na ni světla lila zář, / já zřela oka shaslý hled, / jenž byl mi hvězdou tolik let. // Já k Tobě zřela v černou výš, / k níž hnul se lid, by byl Ti blíž, // “ (tamtéž: 56).

Během pohřbu si lidé v davu nevypráví o slávě, ale o smrti hrdinově, zatímco mluvčí je opět nepovšimnutá a zdá se, že jako jediná zná tajemství zemřelého: „*kolem se smrt vypráví Tvá, – / já v davu stojím neznaná.*“ (tamtéž: 56). Zaznívají opět dva hlasy, které však kritizují to, jak zřejmě i velký milovník žen naplňoval svůj osud: „*Ten muž svůj mladý mařil čas / a smrtí svojí zahladil / hořkost, jíž duši naplnil. // On klesl v době krutých muk, / kde v zoufalství hnal srdce tluk, / on niky vyšší směr neměl, / jen miloval a písňě pěl.*“ // [...] „*Dobře mu, že ten přečkal čas, / míru mu kyne ratolesť / a duše již u soudce jest.*“ (tamtéž: 56). V hlasech tak zaznívá kritika, jako kdyby muž mařil čas svou poezií. Jediná mluvčí si je vědoma bolestného osudu zesnulého, který zdá se nikdo nechápe, a přednější jsou mu klepy a senzační účast na pohřbu mladého zesnulého než jeho osud: „*Kolem se smrt' vypráví Tvá, / já v davu stojím neznaná; / mně bolná slza spadla z řas: / 'Kéž by tak mařil každý čas.*“ (tamtéž: 56). Podobný motiv smrti básníka a jeho radostného pohřbu, provázeného „klevety“, přitom nalezneme u i Nerudy v *Hřbitovním kvítí*, který ovšem užíval ráznějších motivů: „*Po mém pohřbu křepčili, / hudba skočnou hrála, / matka jídlem, nápojem / hosti častovala. // Druhý den se dělili / o mých zámků devět, / že jsem málo zůstavil nadělali klevet...*“ (Neruda 2015: 43).

Vyšlá kritika si většinou cenila provedení *Fantasie*, ale nepřijímala báseň *Skutečnost*. V *Květech* recenzent upozorňuje, že báseň *Skutečnost* prý ruší dojem z básně *Fantasie*, ačkoliv redakce si je vědoma autorčina záměru dát tyto dvě básně v protiklad: „*Skutečnost daleko nestíhá Fantasií hloubkou a vzletem, není to družka stejnorodá a jest i formálně méně zdařilá.*“ ([Hálek?] 1872: 175). Báseň dle recenzenta „*zní velmi tvrdě a skorem i prozaicky a dělá dojem mdloby.*“ (tamtéž: 175). Je pravda, že báseň má volnější formu, zdá se být i epičtější, ale ve srovnání s Nerudou nevyznívá nijak úderně, chybí jí zcela básníková ironie.

I další recenzenti si všímají *Skutečnosti*, například kritika v *Národních listech*. Jejich recenzent báseň opět nepovažuje za příliš zdařilou, a tak ji autorce vytýká: „*Fantasie mluví nám plným dojmem skutečnosti a paralyzující báseň Skutečnost že nám vypadá jako tendenční bludička, svádějící hádavou mysl na scestí.*“ (an. 1872d). Jak vidíme, *Skutečnosti* se opravdu nedostává uznání, důvod, proč se tak děje nejlépe shrnuje *Politik*. Báseň, dle hodnotitele, „*ničí harmonický dojem svým realistickým vyzněním.*“ (an.1872e: 5). I zde je oceněno zejména lyrické naladění básně, ke konci recenze se nadto objevuje výzva adresovaná Mühlsteinové, „*aby zůstala básnířkou citu,*

ale vyvarovala se toho příliš se topit ve vlastních bolestech.“ (tamtéž: 5).

Na důkaz kvality i toho, aby se Mühlsteinová držela lyrického citu, je pak v *Politiku* přiložen překlad básně *Lehká mysl*, který odpovídá požadavkům recenzenta, a kde se autorce vše podařilo. Zajímavý je fakt, že ačkoliv recenzenti požadují od Mühlsteinové opravdovost vyjádření a opravdovosti jejích citů si cení, jakmile se autorka přiklání k více realistickým motivům, je to kriticky odmítané.

Objevila se však i opačná hodnocení básní ve *Slovanu*. Zde recenzent oproti dosavadním kritikám hodnotí kladně, považuje je za jedny z nejzdařilejších (navíc i co se formy týče). Básně dle autora recenze „*působí hluboký dojem a cit, jímž obě vyznívají, je souzvuk, motivy zde leží v pohnutkách.*“ (H. [?] 1872b:263). Svým kladným hodnocením se proto recenzent odlišuje. Z toho můžeme odvodit, že i realistické motivy, pomalu dostávají svého kritického uznání. Přesto ve *Slovanu* stále převládá odmítnutí příliš smutného naladění básní. Z tematického hlediska je recenzentem *Slovanu* nejvíce kritizovaná báseň *O dušičkách*, kde dle autora: „*bolest dostupuje stupně nejvyššího [...] a dojem celkový [z básně] při vši vroucnosti citu není pěkný, poněvadž nepovznáší, nýbrž zdrcuje.*“ (tamtéž: 263). Tato báseň odráží příběh mladé dívky, která je nešťastná nad hrobem svého milého: „*Po hřbitově jde dívka / a slzou skrání zem: / pět neděl tomu právě, / co jej odnesli sem. / Pět neděl tomu právě, / co s ním jí zemřel svět, / co uzavřeli v rakev / ten mladý, sličný květ.*“ (Mühlsteinová 1872: 39). Dívka nad hrobem vyčítá Kristu, že povolal milého k sobě, vzpomíná i na čas společně strávený, avšak nakonec soudí, že nejspíš také sama zemře a pak se šťastně shledají: „*Třesoucí rukou věnec / na rovu klade lem; / pak bledou skloní hlavu / a chladnou libá zem. / Ty, drahý, dole dřímej, / Tvůj rušit nechci klid; / můj večer též se blíží / a brzký ranní svit. / Můj večer též se blíží / a nedaleko čas, / kde v nadhvězdne té říši / se uhlídáme zas.*“ – // *Od hrobu vstává dívka / a svatoklidu zář / se rozhostí po líci, / a blahem svítí tvář.*“ (tamtéž: 60, 61). Proti tomu se staví mluvčí básně, která nevěří v jejich nadějně shledání, částečně tak ironizuje dívky počínání: „*Já ruku tiskla k srdci: / „jak dívka šťastna jsi! / že nemohu věřit / ve shledání, jak ty.*“ (tamtéž: 61). K závěru básně se vyjadřují i recenzenti, zakončení prý: „*těžko srovnati s důvěrnou povahou ženské zbožnosti.*“ (an. 1872c: 114).

Obdobný názor na smutně naladěné básně se objevuje i v dalších recenzích. Pro kritiku se jeví nepřístupné básně, kde jsou obsaženy přílišná melancholie či ironické

tóny básní. *Věštník bibliografický* podobně nahlíží na básně *Odpověď* a *Přání*, dle recenzenta básně „*zaběhnou v neladnou trpkost.*“ (tamtéž: 114).

V básni *Přání* hovoří básnický subjekt k adresátovi a vyjadřuje mu „upomínku“, aby se neotvíral lidem a své city či smutek ze samoty si schovával pro sebe a vyjadřoval je jen v soukromí. Zároveň se tím polemicky vyhraňuje (podobně jako v *Odpovědi*) k lidem jako takovým a k jejich falešnosti: „*Lid tak chladný! – dej jim srdce svoje, / nech jim prýštit jaré písně zdroje, / dej jim mysl, dej jim hlavu svou – šťasten jsi, jestli ti neklnou. / Žij jen v sobě! – spatříš-li však lidi / taj své city jak kvetoucí vidi, / které mizí, když se dotknem jich, – / neukaž, co chováš v prsou svých.*“ (tamtéž: 7). Báseň *Odpověď* jsme rozebrali a upozornili na ní ve vztahu k Nerudovi v předchozí kapitole. Jmenujme proto další báseň, kde nalézáme další, jeho poetice, podobné motivy, *Moře*. V této básni na obrazu moře autorka zobrazuje melancholický náhled do vlastní rozervané duše, v časech, kdy „*vichřice hučí o ztraceném mládí,*“ (Mühlsteinová 1872: 28). Mládí tedy skončilo a žádný člověk ho už nikdy nevrátí zpět, je totiž nenávratně ztraceno: „*Tu vrací moře, co kdys krylo v lůně; / ó znám ty perle, jsou to naděje; / tam opět vlna žene rozbitiny, / potápí je – a zase zdvihá je.*“ (tamtéž: 28). Podobně jako Neruda Mühlsteinová poukazuje na to, že není „*nikde světla, nikde spasení.*“ (tamtéž). Navíc Neruda sám používá ve *Hřbitovním kvítí* podobný obraz perly: „*Mnoho skořep v širém moři, / mnohá z nich i v chorobě, / však jen jedna ze slz tvoří / perlu v skvoucí údobě.*“ (Neruda 2015: 30). Mühlsteinové báseň mluví o smutku, žalu a celkovém pocitu, že člověk je jako loď na rozbouřeném moři ponechán napospas životu – moři a lidem – skále, která zradu chová: „*[...]Znám též ty trosky; jsou to zbytky lodě, / na které směle kdys jsem vyplula; / u strmé skály, která zradu chová, / tam bouř se zdvihla, vesla ztonula. / A od té doby moře stále bouří...*“ (Mühlsteinová 1872: 28). Autorka tak znovu používá romantické motivy, které jsou v transpozici: motiv bouře, vnitřního zápasu, vraku lodi, přírody, která odráží nitro autora. Nicméně k této básni se dobová kritika nevyjadřuje téměř vůbec.

Hodnocení uvedených básní je skutečně blízké známému odmítnutí Nerudovy poezie z konce padesátých let. Nerudův „*básnický debut se nasetkal u významných osobností tehdejšího českého kulturního života právě se sympatiemi... Pro Boženu Němcovou byly básně této sbírky příliš temné. Nebyly to však jen rozdíly generační... Ani vrstevníci Nerudovi, například Gustav Pflieger Moravský, sám autor romantické poezie, nepřijímali Hřbitovní kvítí bez výhrad. I jim připadalo příliš drsné*

ve srovnání se soudobou modelovou představou básnickosti.“ (Haman 2010: 168). Mühlsteinová se přitom dotýká básnického modelu Nerudovy tvorby nejen temnějšími (pesimistickými) a realistickými motivy, ale i rozmanitostí ústředního tématu lásky. Pro Nerudu byla rozmanitost realizovaná na různých úrovních díla zcela příznačná, jak upozornil Aleš Haman: *sama „geneze [Nerudovy] sbírky [Hřbitovní kvítí] a její tematické členění dokazují, že ani u této prvotiny nešlo o pouhé shrnutí dosavadní produkce do knižní podoby, nýbrž že se tu už projevil rys typický pro celou Nerudovu tvorbu, záměrná kompozice celku z různorodých tematických složek, vytvářející představu mnohotvárného lidského nitra, v němž se prolíná a sváří cit s rozumem, zkušenost s reflexí, smutek s humorem, vážnost s ironií.*“ (Haman 2010: 167). Jak zajisté vidíme z předložené poezie i její recepce, Mühlsteinová je v tomto ohledu uměřenější a méně umělecky průbojná. Autorka pouze ukazuje, že láska nemá jednu (výhradně radostnou) podobu, ale že k ní patří i melancholická, bolestná či ironizující poloha. Více realistické nebo úderné motivy již nepoužívá.

Závěr

Mühlsteinová byla nadanou (ženskou) spisovatelkou. Účast autorky v „kroužku“ ostatních spisovatelů i její podíl na emancipačních aktivitách (přednášky v AKD) byly pro českou kulturu jistě důležité a nepostradatelné. Spisovatelčina umělecká tvorba byla poměrně rozsáhlá, zasloužila by si tak důkladnějšího prozkoumání. Co se její básnické tvorby týče, v dobovém tisku se jí dostávalo opravdu velkého ohlasu. Mühlsteinovou lze proto považovat za oblíbenou a známou českou autorkou. Tento fakt způsobilo hlavně to, že její básně vyhovovaly dobovým požadavkům na moderní poezii a odpovídaly požadované kvalitě.

Jak je patrné z předložené recepcce i interpretace sbírky *Pohrobky* (1872), v poezii Berty Mühlsteinové se nachází řada protichůdných témat, Mühlsteinová užívala jak témat intimně milostných, tak témat spjatých s přírodní lyrikou. Mimo to její básně reflektovaly doznívající témata a motivy vlasteneckého romantismu, které v její sbírce převažovaly a byly kritikou také nejvíce oceňované a kladně hodnocené. Další rovínou jsou básně realistické, které byly zaměřeny buď k obecně sociálním tématům, případně byly laděny intimně s pesimistickým vyzněním (ty byly kritikou ne zcela kladně přijaté, navíc byly hodnocené jako méně zdařilé). Mühlsteinová se svou sbírkou *Pohrobky* naplňuje osobitý model poetiky, v níž se často výše jmenované motivy mísí, případně vytvářejí vzájemné kontrasty (převládá intimní lyrika, romantické motivy jsou v opozici těm realistickým a naopak).

Stylově se její básně jeví kdesi na pomezí mezi realismem a dobově oceňovanou přírodní lyrikou podle Hálkova vzoru, později s oblibou rozvíjenou i nastupujícími parnasisty. Domníváme se, že autorka zřejmě chtěla svou poetiku rozvíjet podle prestižních dobových vzorů a také vyhovět všem na ní kladeným požadavkům. Jak dokládá korespondence a další prameny často v tomto ohledu naslouchala svým rádcům, ať již to byl Jan Neruda, Eliška Krásnohorská, František Šubert, který přispíval svými radami k uspořádání sbírky *Pohrobků*, či Karolina Světlá. Mühlsteinová se sice snažila, aby její poezie byla kvalitní a moderní, ale tím, že se sama nedokázala rozhodně a pevně přiklonit na jednu (lyrickou), či druhou (realistickou) stranu, uvízla na „mrtvém bodě“. Její básně byly tak dobově kladně přijímané, v duchu „parnasistním“, avšak realistické motivy kritika stále odmítala, a tak se k nim zřejmě autorka ve své tvorbě nakonec výrazněji nepřiklonila.

V dalších letech se i Mühlsteinové poetika rozšiřuje jen o „parnasistní“ motivy říše snů a krásy, částečně upouští od realističtějších motivů, čímž tolik nenaplnuje „nerudovské požadavky“. Její verše z tohoto důvodu někdy postrádají Nerudou požadovanou údernost. Postupem doby a změnou literárních kritických požadavků na českou (básnickou) literaturu se autorka zřejmě dalším kritikům nejevila jako dost aktuální a moderní, tak jak jí bylo přisuzováno v období, kdy aktivně tvořila. Z tohoto důvodu se na její přínos české literatuře pozapomnělo.³⁶ (Například v publikaci *Dějiny české literatury 3* (1961) už autorka není zmíněna). Mühlsteinové ovšem patří oprávněně místo v české literatuře. Její podíl na utváření kvality české literatury i české ženské literatury je i vzhledem k dobovému kritickému hodnocení nepopiratelný.

³⁶ Mohlo být uzpůsobené i tím, že prozaická tvorba Mühlsteinové, byla také naplněná značným sentimentalismem a ve svém množství převýšila právě její kvalitní a místy realistickou poezii.

PRAMENY

ČLÁNKY V ČASOPISECH:

ANONYM

- an. 1872a. Literární řečnický spolek Slavia, rubrika [Zprávy spolkové.]. *Národní listy*, 12(131), 1, 13/5.
- an. 1872b. Pohrobky, rubrika [Literatura]. *Světobzor*. 1872, 6–7(20), 236, 17/5.
- an. 1872c. Pohrobky. *Věštník bibliografický*. 4(5). 113–115. 12/6.
- an. 1872d. Literární, rubrika [Feuilleton.]. *Národní listy*. 12(115), 1, 27/4.
- an. 1872e. Pohrobky „nenut sich...“ *Politik*. 6(105), 5, 16/4.
- an. 1872f. Pohrobky, rubrika [Věštník literární a umělecký]. *Svoboda*. 6(9), 286, 10/5.
- an. 1872g. Pohrobky, rubrika [Písemnictví a umění]. *Beseda Učitelská*. 4(18), 215, 2/5.
- an. 1872h. Pohrobky, rubrika [Literatura a umění]. *Opavský týdeník*. 3(23), 188, 8/6.
- an. 1872ch. Pohrobky, rubrika [Zprávy literární]. *Ohlas od Nežárky*. 2(22). 3. 1/6.
- an. 1872i. Pohrobky, rubrika [Literatura.]. *Hospodář*, 2(24). 209. 13/6.
- an. 1879. Literatura česká, *Pražský denník*. 14(282) příloha (48 – strana 2). 7/12.
- BAYER, František, Ženy v literatuře české. *Ženské listy*. 2(4). 31, 1/4. V.
- ČERMÁK, Bohuslav: Berta Mühlsteinová: Literární studie. *Květy*. 1889, svazek 11 (kniha 22), s. 72–78; s. 216–224.
- [HÁLEK?, Vítězslav]: Pohrobky, rubrika [Hlídka literární.]. *Květy*. 1872, 7(22), 175, 29/5.
- H.[?] 1872a. Pohrobky, rubrika [Feuilleton]. *Slovan*. 4(18). 249–250, 27/4.
- H.[?] 1872b. Pohrobky, rubrika [Feuilleton]. *Slovan*. 4(19). 263–264, 4/5.
- [KOLEKTIV ŽEN], (Provolání), 1871, Provolání k paním a dívkám česko-moravským, *Květy*. 6(4). 30. 26/1.
- KRÁSNOHORSKÁ Eliška. Z drobných vzpomínek literárních. *Zlatá Praha*. 1920. 49–50(37). 395.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Dramatická umělkyně a spisovatelka. *Ženské listy: měsíční příloha ke Květům* (6). 1871, 2(7). s. 25–26. červenec.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Fotografie vlastenek. *Lada: Beletristický a módní časopis*. 1864, 4(22). s. 171–174, 24/11.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Z České Lípy (Naše poměry – Češky – Lada). *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1864, 4(3). s. 23, 8/2.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Chudobky (Básně Albiny Dvořákovy–Mráčkové [Ref.]. *Ženské listy: měsíční příloha ke Květům* (6). 1871. 2(6). s. 22. červen.

ŠPINDLEROVÁ, Marie: Berta Mühlsteinová, její život a literární působení. *Ženské listy*. 1888a. 16(11). s. 189–194. listopad.

ŠPINDLEROVÁ, Marie: Berta Mühlsteinová, její život a literární působení. *Ženské listy*. 1888b. 16(12). s. 209–213. prosinec.

ZÁKREJS, František: Literární rozhled. *Osvěta*. List pro rozhled v umění, vědě a politice. 1872, (12). 945–951.

NEKROLOGY:

ANONYM

an. 1887a. Berta Mühlsteinova [nekrolog], rubrika [Úmrtí.]. *Světazor*. 21(40). 638. 26/8.

an. 1887b. Berta Mühlsteinova [nekrolog], rubrika [Úmrtí.]. *Květy*. 9(10). 504. 10. měsíc.

an. 1887c. Berta Mühlsteinova [nekrolog], rubrika [Feuillteton.]. *Lumír*. 15(25). 369, 1/9.

an. 1887d. Berta Mühlsteinová [nekrolog], *Zlatá Praha*. 4(41). 650. 2/9.

an. 1887e. Berta Mühlsteinova [nekrolog], *Literární listy*. 8(18). 308. 16/9.

an. 1887f. Berta Mühlsteinová. [nekrolog], rubrika [Různé zprávy]. *Národní politika*. 5(233 – ranní vydání). 2. 25/8.

an. 1887g. Úmrtí [nekrolog], rubrika [Denní zprávy], *Svobodný občan*. 16(16). 2. 26/8.

an.1887h. Úmrtí [nekrolog], rubrika [Denní zprávy]. *Moravská orlice*. 25(193). 2. 26/8.

an.1887ch. Čerstvé rovy (Dne 24. srpna 1887 skonala...) [nekrolog], rubrika [Feuilleton]. *Ruch*. 9(29).426. 15/10.

an. 1887i. Úmrtí [nekrolog], *Pražský týdeník*. 6(35). 4. 26/8.

an. 1887j. Berta Mühlsteinová [nekrolog], *Hlas národa*. (232 – odpolední vydání). 24/8.

an. 1889. Památce Bertě Mühlsteinové [odhalení pamětní desky na rodném domě spisovatelky], rubrika [Směs], *Ženské listy*. 17(10). 201. 10. měsíc.

an. 1927. Památce české spisovatelky – Berta Mühlsteinová, rubrika [Z denní kroniky],

an. 1937. Vzpomínka na Bertu Mühlsteinovou, rubrika [Kulturní obzor], *Národní politika*. 55(231 – ranní vydání). 7. 24/8.

BÁSNĚ:

- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Boženě Němcové [báseň], *Lada*. 1862, 2(3). 18. 8/2.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Zvuky srdce [báseň], *Lada*. 1863a, 3(5). 37. 8/3.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Píseň [báseň], *Lada*. 1863b, 3(18). 142. 24/9.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Píseň [báseň], *Lada*. 1865a, 5(8). 60. 15/4.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Po věky věkův [báseň], *Lada*. 1865b, 5(17). 131. 1/9.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Píseň [báseň], *Lada*. 1865c, 5(19). 146. 1/10.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Tichá mluva [báseň], *Květy*. 1870a, 5(13). 99. 31/3.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: 1870b, Šedivý vlas [báseň], *Ruch: almanach omladiny československé*. Praha: vl. n., 1870. 116.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: 1870c, Na jaře [báseň], *Ruch: almanach omladiny československé*. Praha: vl. n., 1870. 118.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: 1870d, Odpověď [báseň], *Ruch: almanach omladiny československé*. Praha: vl. n., 1870. 117.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: 1871, Ranní pohřeb [báseň], *Osvěta: listy pro rozhled v umění, vědě a politice*. Praha: vl. n., 1871. 378–379.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: *Pohrobky: sbírka básní Berty Mühlsteinovy*. V Praze: B. Mühlsteinová, 1872. 64 s.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: V bálové síni [báseň], *Ženské listy: Časopis pro záležitosti žen a dívek českoslovanských*. 1874, 2(1). 2. 1/1.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Pohled do budoucna [báseň], *Světazor*. 1876, 10(44). 586. 3/11.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Obraz pravé ženy [báseň], *Koleda*. 1878, 3(9). 139. 20/3.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Půlnoční stíny [báseň], *Koleda*. 1880, 5(36). 564. 20/12.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Jaro přišlo náhle... [báseň], *Lumír*. 1886, 14(11). 171. 10/4.
- NERUDA, Jan: *Hřbitovní kvítí; Písně kosmické; Prosté motivy*. Praha: Garamond, 2015. ISBN 978-80-7407-275-8.

KORESPONDENCE, PNP:

KAVÁN, František. 1867. dopis Bertě Mühlsteinové z 9. února 1867. LA 117/73/000008. PNP osobní fondy Berty Mühlsteinové, inv. č. 1138. Praha.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. 1873. dopis Bertě Mühlsteinové z 2. srpna 1873. LA 117/73/00000. PNP osobní fond Berty Mühlsteinové, inv. č. 1138. Praha.

ŠUBERT, František Adolf. 1872. dopis Bertě Mühlsteinové z 27. ledna 1872. PNP osobní fond Berty Mühlsteinové inv. č. 1138. Praha.

NEJEDLÝ, Julius. 1873. dopis Bertě Mühlsteinové z 29. května 1873. LA 117/73/0000/13. PNP osobní fond Berty Mühlsteinové, inv. č. 1138. Praha.

NERUDA, Jan. 1874. dopis slečně Bertě Mühlsteinové z 11. ledna 1874. LA 85/65/201. PNP osobní fond Berty Mühlsteinové, inv. č. 1138. Praha.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta. [nedatováno] Upomínka na návštěvu Bílé hory v list. 1867. LA 117/73/000027. PNP, osobní fond Berty Mühlsteinové inv. č. 1138. Praha.

LITERATURA

BITTNEROVÁ, Martina. *Utajené životy slavných Češek*. 1. vyd. Ostrava: Pan Nakladatel, 2014, 166 s.

ČERVENKA, Miroslav. *Fikční světy lyriky*. Praha: Paseka, 2003.

HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 2., revidované vydání. Praha: Nakladatelství ARSCI, 2010.

HAMAN, Aleš a Dalibor TUREČEK. *Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-255-9.

HANUŠ, Josef a kol. *Literatura česká devatenáctého století: od josefínského obrození až po českou modernu*, Svazek 3, Díl 2. Praha: Jan Laichter, 1912.

HOMOLOVÁ, Květa (autorka hesla); FORST, Vladimír (vedoucí redaktor). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1993. S. 597-1377.

KUBÍČEK, Jaromír, a kol. *Časopisy České republiky od počátku do roku 1918*, 3 svazky. Brno 2010.

MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu a české sny*. Praha: Academia, 2015. Vybrané spisy Vladimíra Macury. ISBN 978-80-200-2506-7.

MALHÁČKOVÁ–RIEGEROVÁ, Věra (autorka hesla); BOK, Václav (vedoucí redaktor). *Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužickosrbských*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1987. 844 s.

NERUDA, Jan. *České divadlo*. Praha: Odeon, 1973. Knihovna klasiků.

NERUDA, Jan. *Dopisy II*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1954. Knihovna klasiků.

NERUDA, Jan. *Literatura II*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961. Knihovna klasiků.

NERUDA, Jan. *Literatura III*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1966. Knihovna klasiků.

NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, 446 s.

NOVÁK, Arne. *Podobizny žen*. Praha: Novina, 1940. Dílo Arna Nováka.

OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopædie obecných vědomostí*. [online]. 1905 s.1169 [cit. 2018-03-28]. Dostupné z:

<http://archive.org/stream/ottvslovnknauni13ottogoog#page/n127/mode/2up>

- PEŠAT, Zdeněk (autor hesla); FORST, Vladimír (vedoucí redaktor). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1985. 900 s.
- PEŠAT, Zdeněk (autor hesla); FORST, Vladimír (vedoucí redaktor). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1993. S. 597–1377.
- PEŠATOVÁ, Hana (autorka hesla); OPELÍK, Jiří (vedoucí redaktor). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0708-3.
- PETRBOK, Václav. *Knihovna Jana Nerudy jako jeden ze zdrojů jeho beletristické a novinářské aktivity*. 2014. Sborník Národního muzea v Praze. Řada C – Literární historie, sv. 59, č. 1–2, s. 15–24.
- ROUBÍK, František. *Časopisectvo v Čechách v letech 1848–1862*. Praha 1930.
- SECKÁ, Milena. *Americký klub dam: krůček k ženské vzdělanosti*. 1. vyd. Praha: Národní muzeum, 2012, 347 s.
- SECKÁ, Milena. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. Vyd. 1. V Praze: Vyšehrad, 2011. 301 s.
- SVĚTLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí*. Vyd. 1. Editor Josef ŠPIČÁK. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, 729 s. Vybrané spisy Karoliny Světlé, sv. 8.s.
- ŠPECINGER, Otakar. *Berta Mühlsteinová*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1984, 109 s. Postavy a události, Sv. 18.
- TUREČEK, Dalibor. *Fejeton Jana Nerudy*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. 196 s. Literární věda, sv. 1. ISBN 978-80-86078-78-6.
- VANCSA, Kurt. *Christen, Ada*. In: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 3, Duncker & Humblot, Berlin 1957, ISBN 3-428-00184-2, S. 219 f.

PŘÍLOHY

1. příloha: Bibliografický přehled

Pro sestavení bibliografického přehledu byla použita zejména databáze Retrobi. Dodatečné informace jsme také čerpali z Literární studie Bohuslava Čermáka (1889). (srov. Čermák 1889: 77–78; 217–223). Pokud se nám daná báseň podařila dohledat, snažíme se uvádět její celý bibliografický údaj (doplněný i o upřesnění datování výtisků jednotlivých čísel časopisů). Pokud se nepodařilo báseň dohledat, citace není v celém znění. Bibliografické údaje k próze Mühlsteinové jsou zde uváděny stručněji, protože próza není zásadním předmětem zájmu naší práce. Autorce její povídky vycházely častokrát na pokračování v jednotlivých číslech, a tak se snažíme uvádět aspoň časopisy a jejich ročník, držíme se tak popisů dle jednotlivých lístků z Retrobi.

Poezie:

- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Boženě Němcové. *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1862, 2(3). s. 18, 8/2.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Zvuky srdce. *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1863, 3(5). s. 37, 8/3.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Píseň. *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1863, 3(18). s. 142, 24/9.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Píseň. *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1865, 5(8). s. 60, 15/4.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Po věky věkův. *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1865, 5(17). s. 131, 1/9.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Píseň (Volám to v stinný, tmavý les). *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1865, 5(19). s. 146, 1/10.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Přání. *Květy*. 1868, 3(15), s. 115, 9/4.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Jezero. *Světazor*. 1868, 2(34). s. 331, 21/8.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Bez zjevné známky. *Praha*. 1869, 3(10). s. 151.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Bez loučení. *Praha*. 1869, 3(10). s. 151.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Tichá mluva. *Květy*. 1870, 5(13). s. 99, 31/3.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Fantasie. *Květy – příl. Ženské listy*. 1870, *Květy* 5(26), 30/6 *Ženské listy* 1 s. 3.

- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Šedivý vlas; Na jaře; Odpověď. *Ruch: almanach omladiny československé*. Praha: vl. n., 1870. ročník druhý. s. 115–118.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Ranní pohřeb. *Osvěta: listy pro rozhled v umění, vědě a politice*. 1871. ročník první. s. 378–379.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Na jaře; Ptáčkům. *Květy*. 1871, 6(28). s. 219, 13/7.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Na ssutinách; Smutná hvězda – *Květy – příl. Ženské listy*. 1872, *Květy* 7(1). *Ženské listy* 3(1). s.1, 4/1.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: *Pohrobky: sbírka básní Berty Mühlsteinovy*. V Praze: nákl. vydavatelovým, 1872.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Předtucha; Píseň; Klášterní zahrada; Paprsek; Mezi nebem a zemí. *Ruch: almanach omladiny československé*. Praha: vl. n., 1873. ročník třetí. s. 168–175.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Prosba; Závidím Vám; Když luzné jaro; Smutné chvíle a Bouř srdce [v příloze Květů] (více Špecinger 1894: 59).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: V bálové síni. *Ženské listy: časopis pro záležitosti žen a dívek českoslovanských*. 1874, 2(1). s. 2, 1/1.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Tak neopouštěj mne. *Tetín: Ženský kalendář*. 1874. s. 12.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Předtucha; Píseň; Paprsek; Klášterní zahrada; Mezi nebem a zemí. *Kytice: sbírka básní Omladiny českoslovanské*. 1876. s. 168–175.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Pohled do budoucna. *Světazor*. 1876, 10(44). s. 586, 3/11.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Píseň. *Koleda*. 1877, 2(6). s. 88, 20/2.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Pravé jaro. *Koleda*. 1877, 2(16). s. 257, 1/6.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Vzdal se. *Koleda*. 1877, 2(19). s. 309, 1/7.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: V Chuchli. *Světazor*. 1877, 11(33). s. 387, 17/8.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: V šeru. *Lumír*. 1877, 5(5). s. 75, 20/2.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Vdovec. *Domácnost*. 1877, s. 57–59. (takto uvádí Čermák 1889: 27, ale bližší specifikace se nedá dohledat).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Lidumil. *Vzorné dítě: sbírka básní pro dům a školu s tendencí vychovatelskou*. V Praze: Josef Kolář, 1878. (kapitola Lásky vzájemná), s. 119.

- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Ukolébavka. *Kytice: almanach pro mládež česko-slovanskou*. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1878. s. 138.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Obraz pravé ženy. *Koleda*. 1878, 3(9). s. 139, 20/3.
- „Roku 1878 snad ještě Romanci a nejspíše i Pověvky I.–II – Domácnost. 1878. s. 36 – 63.“ (Čermák 1889a: 78).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Půlnoční stíny. *Koleda*. 1880, 5(36). s. 564, 20/12.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Nad čerstvým rovem. *Slavia: almanach ve prospěch Slovanů záhřebských*. Praha, 1881. s. 87.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Lesní ritornelly. *Domácnost*. 1881, s. 17.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Pozdrav lesu; Veselé putování. *Kytice: Almanach pro mládež česko-slovanskou*. 1882. s. 144 a 115.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Markétka před obrazem bohorodičky. *Ruch*. 1883. 5(6). 25/2.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Jaro přišlo náhle. *Lumír*. 1886, 14 (11). s. 171, 10/4.

Próza:

- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Poklad (humoreska). *Lada: Beletristický a módní časopis*. 1863, 3. s. 105–107 a 115–116.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Zakletý Slavík. *Lada: Beletristický a módní časopis*. 1863, 3. s. 137–138.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Z České Lípy (dopis redakci, popisující tamější národnosti a kulturní poměry). *Lada: Beletristický a módní časopis*. 1864, 4. s. 23.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Fotografie vlastenek (fejeton). *Lada: Beletristický a módní časopis*. 1864, 4(22). s. 171.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Romantika ve vsi (próza). *Zlatá Praha*. 1865, 2. s. 109–111; 121–122.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Asrael (povídka). *Lada: Beletristický a módní časopis*. 1866, 6(3). s. 10–11; 17.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: La dame au coer d'or (povídka). *Květy*. 1867, 2. I., s. 220–223.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Jarní idylla (próza). *Světobzor*. 1869, 3. s. 194.

- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Ze zápisek venkovského učitele (črta). *Květy* 6, 1871, příl. *Ženské listy* 2, č. 1, 1–2, leden, č.2, 5, únor
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Vladimír (črta). *Květy příl. Ženské listy*. 1871. *Květy*, 6. *Ženské listy*, 2(12). s. 45–46, prosinec.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Manfred (novela). *Světazor* 1874. 8 (48–52).
- 1874 – Naproti a Čechoslovan v Besedě. (Více Čermák 1889: 223).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Před svatbou (arabeska). *Světazor*. 1875, 9(29–30).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Poslední hostinská „U tří zvonků“ (původní povídka z pražské minulosti). *Posel z Prahy*. 1877. 18 (v jednotlivých číslech časopisu).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Na Kalvarii (aquarella, próza). *Světazor*. 1877, 11(16). s. 188, 20/4.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Ve sklepích Házenburských (povídka). *Posel z Prahy*. 1878, 19(v jednotlivých číslech časopisu).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Při piáně (novela). *Posel z Prahy*. 1878, 19(288–312).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Eva (povídka). *Posel z Prahy*. 1878. 19 (jednotlivá čísla).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: První nápadník mé tety (skica). *Koleda*. 1878. 3(3–4).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Po prvním plesu (próza). *Posel z Prahy*. 19 (znovu v jednotlivých číslech časopisu).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Povídky, novelly a arabesky Berty Mühlsteinové. Svazek první. Nákladem vlastní
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Šípek z upomínek starého Pražana (próza). *Lumír*. 1880, 8 (32). s. 502–504.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Král podskalí (obrázek z pražské minulosti) – *České noviny* (dříve *Posel z Prahy*). 1881. 1(22 až 53).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Noc (noveleta). *Lumír*. 1881, 9(5). s. 74–76.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: O božím těle; Dvě upomínky starého úředníka (povídka). *Lumír*. 1881, č. 9(16–17).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: *Na březích Nežárky*. V Praze: Libuše, 1882. Libuše. (dříve také vycházelo v *Českých novinách* 1881).

- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Motýl v poutech (novela). *České noviny*. 1882, (1–36).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Na slunné dráze (novelka). *Lumír*. 1882–1883.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Čtrnáctý u stolu (vánoční povídka). *Národní listy*. 1883, 23 (303 a 304).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: V starém klášteře sv. Anny. Ze zápisků starého Pražana (povídková kresba) – *Hlas národa*, příl. *Nedělní listy*. 1886. č.163. s. 52, 13/6.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Vlasti a tobě!: román dívčího srdce. V Praze: Libuše, Matice zábavy a vědění, 1886.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Podzimní slunéčko a Fabrikant. *Kalendář pro lid hornický a hutnický*. 1886 [?]. a MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Pro ženskou lehkovážnost, taktéž v *Kalendáři pro lid hornický a hutnický*. (srov. Čermák 1889: 223)
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Kus románu ze zámku Vlčínského. *Kalendář paní a dívek českých na rok 1888*. (str. 83)
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Z národní besedy (novelka z literární pozůstalosti). *Květy*. 1889. 11(2–3).
- Dále snad publikovala svá díla: *Vdovec, Romance a Popěvky* – v časopise *Domácnost práce a Temný obrázek* – Hvězda (srov. Čermák: 1889: 223)

Knižně vydané publikace dle *Lexikonu české literatury*:

- „*Povídky, novely a arabesky (1880) – Při piáně, Immortella, Na Kalvarii, Asrael, První nápadník mé tety, Před svatbou, Ze zápisek venkovského učitele, Manfred, La dame au coeur d'or, Jelenčin honorář, Eva*
- *Pohrobky (BB 1872)*
- *Na březích řeky Nežárky (R 1882)*
- *Nové povídky (též pouze s tit. Zařazených prací: Král Podskalí, Poslední hostinská U tří zvonků, Brněnský drak, 1883)*
- *Vlasti a Tobě! (R 1886)*“ (Pešatová 2000: 357).

Knižně vydané edice dle Špecingera, 1984.:

- *„Pohrobky (F. A. Urbánek, Praha, 1872)*
- *Povídky, novely a arabesky (F. Šimáček, Praha, 1880)*
- *Na březích Nežárky (dtto, 1883)*
- *Nové povídky (dtto, 1883)*
- *Vlasti a Tobě (dtto, 1886)*
- *Růžové krůpěje (A. Neubert, 1918)*
- *Vlasti a Tobě (dtto, 1918)*
- *Zlaté hvězdy (dtto, 1919)*
- *Sny a touhy (dtto, 1920)*
- *Eva (K. Slaviček, Olomouc, 1920)“ (Špecinger 1984: 109).*

2. příloha: Obsah básnické sbírky *Pohrobky*:

žluté zvýraznění – báseň se již objevila v časopisech

zelené zvýraznění – báseň se objevila v pozdějších letech

1. Věnování
2. Na jaře
3. Ptáčkům
4. Přání
5. Lehká mysl
6. Moje láska
7. Lidumil
8. Po věky věkův
9. Ztroskotaná modla
10. Proč oči slzely
11. Bludná mysl
12. Skromná láska
13. Tichá mluva
14. Píseň – a dal-li Pánbůh...
15. Podívno!
16. Sen – den
17. Bez zjevné známky
18. Smutná hvězda
19. Na ssutinách
20. Jezero
21. Moře
22. Jezero a moře
23. Pozasvitlo = v *Ruchu* jako Na jaře
24. Mé písně jarní
25. Odpověď
26. Těžký sen
27. Mé srdce bolem bylo rozerváno
28. Nenech se, srdce
29. Mráčky
30. Hvězdinka
31. Zastaveníčko
32. V bouři
33. Šedivý vlas
34. Bez loučení
35. Nad Prahou
36. Zapomínám
37. Lípa na podzim
38. Sirotek
39. Dívčin stesk
40. Vzkříšení
41. Fantasie
42. Skutečnost
43. Ještě píseň nedozněla
44. dušičkách
45. Jenom jednou chtěla bych Tě spatřit
46. Ó nespílejte zemi černé
47. Žádný náhrobek neznačí místo

3. příloha: Památník národního písemnictví

Obsah archivní složky Berty Mühlsteinové inv. č. 1138. Praha:

- 1 kus autorgrafu podpis Berty Mühlsteinové z roku 1884
- 1 kus autorgrafu nalepený na národní navštívence Ústřední matice školské – vzadu s poznámkou narození a úmrtí autorky
- 3 kusy policejního předvolání, jeden rukopis, dva tisky, podepsán komisař Marz, slečna byla předvolána do kanceláře 15. 11. 1867, a pak na 4.2. 1868 a na 12.2. 1862
- Opis z trestního rejstříku: „*Vlastním donznáním dokázáno jest, že Berta Mühlsteinová dne t. m. jela na Bílou horu, bi oslavila památku povstalou proti svému císaři a králi v bitvě bělohorské padlých, že pověsila k oslavě těchto povstalců v oboře na strom věnec, na jehož pentli slova: „Vlasti! Nedáme Ti skonati!“ vyšila byla, a ž tímto se dopustila potri vládě demonstrace..... Vinna jest slečně Berta Mühlsteinová a ukádá se jí na základě článku.... trest vězení 24 hodin.*“ Tento opis byl doložen, aby se mohla Mühlsteinová odvolat. (PNP inv. č. 1138).

Dopisy:

- Kaván František – 1867, Kaván v dopise žádá Mühlsteinovou o zaslání veršů, aby je mohl zhudebnit;
- Eliška Krásnohorská – 1863, Krásnohorská ve svém dopise podává žádost, aby Mühlsteinová přispěla do *Almanachu ve prospěch národního divadla*;
- Nejedlý Julius – 1873, žádost o příspěvek do *Ruchu*;
- Jan Neruda – 1874, ohledně toho, že Neruda nepřekládá básně paní Bredenové;
- Šimáček František – šest dopisů 1879–1881, většinou se dotýká prózy a rad adresovaných autorce za účelem, aby se zlepšila ve své próze, popřípadě se v dopisech projednávají honoráře za tvorbu;
- Šubert Adolf František – 2 dopisy, rady ohledně úprav básní do *Pohrobků* a dotaz, zda Mühlsteinová nezná nějakou altistku, která by se k nim mohla přidat ve sboru;
- Urbánek Augustin František – 1871 + autorská smlouva k uspořádání ženského kalendáře *Tetína*;
- Urbánek Velebín František;

- *Libuše* – matice vědění – jeden dopis ohledně honoráře, druhý ohledně spolupráce, přislíbená báseň, třetí o Románu dívčího srdce – vydání odloženo z důvodu toho, že Libuše teď vydává jinak zaměřená díla;
 - 1871 – jediný dopis, který psala Mühlsteinová, nezjištěnému adresátovi, Berta v něm píše, že je teprve začátečnicí.
- *Stíhání paní českých pro Bílou horu* – materiál pro vzpomínky, novinový článek (nevytištěný);
 - rukopis povídky *Šípek* – vydán později v *Lumíru*
 - rukopis – *Upomínka na návštěvu Bílé hory 1867* – Mühlsteinová zde vzpomíná na průběh výpravy na Bílou horu, to, jak dali zhotovit stuhu, každou půlku s nápisy zvlášť. O reakci tisku, který je prozradil, ale psal i chybné informace. Neopomíná ani průběh vyslychání. Také se zmiňuje o odsouzení na 24 hodin, o vztahu k otci, ale i strachu který měla, co bude otec dělat, až se to dozví. Dále popisuje to, jak mu musela slíbit, že o tom nebude mluvit. Vystrašení, že kvůli tomuto činu by mohl otec přijít o penzi. Zmiňuje i velkou pozornost tisku. Vyvrcholení celého případu a jeho uzavření jen pokutou. Jedná se o 15 stran podobného formátu jako je A5;
 - *Hry a písně dětské* – noty na básně Mühlsteinové a dalších autorů.

Část korespondence z roku 1873 je ještě uchovaná v Slováckém muzeu, Uherské Hradiště.

Státní oblastní archiv Kladno uchovává ještě některé rodinné dokumenty Mühlsteinů.

4. příloha: Fotografie Berty Mühlsteinové:

Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Berta_M%C3%BChlsteinov%C3%A1.jpg

5. příloha: Autograf Mühlsteinové, který se nachází v její archivní složce v PNP:

7. příloha: Nerudův dopis z roku 1874, adresovaný autorce, PNP:

345.
Levno

11/74 u Prge.

Berte Měkkéřové,

Lele.

Veleučení slečno!

Zamyšlela jste se — já nevítecká bych byla
pamí Bredenau. Předkládatel žije ve Vltavě
a posal jsem mu stranu učené let. Chtěla
na odpověď a jen proto neobdržela jste posíl
ode mě zprávy. Tímto dnem bych vám
dnes zaun — doufám, že vám patřičně
mí jako předtím posílám

Váš oškvrtý

A. Neruda

La. 1857/1057/201

8. příloha: Dopis Elišky Krásnohorské se žádostí o příspěvek do almanachu, PNP:

Velectěná slečno!

Konám přemilou povinnost vyřá-
vat Vás snažně, byste jemným
perem svým též přispěla podniku,
jemný věci čelnější síly literární
síly své věnovati chtějí. Naslechla
jste snad již, že literární odbor
umělecké besedy hodlá vydati alma-
nach ve prospěch národního diva-
dla; rozumí se, že jen důstojným
souborem prací vynikajících smí
vytoupiti podnik honosící se ně-
lem tak vznešeným. Neramitně
te, drahá slečno, zajisté prosby
mé, byste dílu tomu věnovala ně-
kolik pěkných, posud nečištěných
báseň; - neváříte zajisté, že při

podniku podobně třeba jest
solidárnosti všech spisovatelů,
jimž na rozvoji českého umění
skutečně záleží. Výběr prací bude
přísný, bude Vám tedy vystoupiti
v dobré společnosti. Lhůta k začá-
tí prací není určena, prosím
však, abyste přílišně neprovděla,
jelikož almanach před novým
rokem vyjítí má.

Tějte Vám všeho zdaru prosím,
byste na mne někdy laskavě vzpo-
mněla, a ne-li na mne, tedy na žá-
dost, již jsem k Vám vnesla. S tím,
všechno slěšno,

heavocel Vám oddaná přítelkyně
E. Krásoňorská.

V Plzni, dne 2 srpna 1873.

9. příloha: Dopis Nejedlého se žádostí o příspěvek do almanachu *Ruch*, PNP:

Slovutná, velečená slečno!

Ráčila jste nám lasko-
vě připovědili, že byste nám ještě někde-
sými vzácnými pracemi svými pro letošní
"Ruch" přispěli, a protož neradíte nám psati,
či snad pro "nendejtnost" tu, že skutečně
přicházíme Vás ke laskavé poslání nám
ještě některých et. příspěvků prositi. Neradíte
pak si to, že tak činíme, vykládali v ten smy-
sl, jako bychom epokojeví nebyli s krácný-
mi pracemi, jichž nám laskavost vaše již po-
skytli a jež obdobou "Ruchu" budou; my opo-
vákujeme se Vás opět obtěžovat jedině proto,
že usnuli jsme se na tom, aby v letošním
"Ruchu" ony věci, jichž jména již kramenitým
českem na obzoru liberalury naší se stoví -
co možná nejčastěji kaskoupeny byly a
mnozí sly takové dovolujeme si v přední
části i Vás - velečená slečno - počítat.

Přijmětež pak neome-
zenou úctu, ve kteréž se čest si pokládá
tvoriti Vám perdy oddaným

Brno, 29. května 1843.

za redakci III. roční "Ruchu":

Nejedlý

81000015711 A1

11. příloha: Zhudebněné básně Mühlsteinové Františkem Kavánem, ukázky z publikace *Hry a písně dětské*:

— 5 —

běž ko-le-čko kol-ko-lem!

4. Píseň společná.

Mírně. Slova od B. Mühlsteinové. Složil Fr. Kaván.

mf

1. Jak jest krásné mla-dé ži-tí,
2. Svorně vždy při so-bě stáj-me,

když nás pou-to lá-sky vi-že! Du-še
ja-ko dít-ky je-dné mat-ky, je-dni

mír a bla-ho cí-ti, srd-ce ne-zná
dru-hým o-bě-tuj-me na-še sí-ly,

f bo-lu tí-že. *po* Mi-le ply-ne kaž-dá
na-še stat-ky! Člo-vě-čen-stva spa-si-

I. Veselé dítky.
(Hra s písní.)

Dítky utvoří kolo, v jehož střed se postaví chlapec neb děvče, a zpívají až k slovům „jak bychom se bavili“ společně. Pak zpívá dítko uprostřed kola stojící samotno a ukazuje, co ostatní po něm dělati mají (na př. poskakuje, dupá, tleská, hrozí, otáčí se a p.); načež všickni, činíce, co jim bylo ukázáno, píseň dozpívají. Při opakování nastoupí vždy jiné dítko.

Živě. Slova od B. Mühlsteinové. Složil Fr. Kaván.

My jsme dě-ti ve-se-lé, ne-ra-dy

se-di-me, rá-dy so-bě za-hra-jem, jen že

nic ne-vi-me. [U-kaž bra-tře roz-mi-lý,
„ se-stro roz-mi-lá,